

Lectoraat Cultureel Erfgoed

**Jaarverslag
2008**

Reinwardt Academie
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

In november 2006 werd het Lectoraat Cultureel Erfgoed operationeel met de aanstelling van Peter van Mensch als lector. In januari 2008 ging de Kenniskring Cultureel Erfgoed van start.

De aanleiding van de instelling van het Lectoraat lag in actuele ontwikkelingen binnen het werkveld en de noodzaak deze ontwikkelingen te vertalen naar een inhoudelijke vernieuwing van het onderwijs aan de Reinwardt Academie. Het doel van het Lectoraat is tweeledig:

- *het ontwikkelen van een integrale en geïntegreerde theoretische basis betreffende erfgoed;*
- *het ontwikkelen van denkbeelden betreffende de omgevingsgerichtheid van erfgoedinstellingen.*

De activiteiten van de Kenniskring worden inhoudelijk bepaald door de relatie tussen werkveld, theoretische reflectie en onderwijskundige toepassing. Binnen deze driehoek zijn in de oorspronkelijke aanvraag drie onderzoeklijnen geformuleerd:

- *analyse en vergelijking van verschillende erfgoedtheorieën;*
- *inventarisatie en vergelijking van denkbeelden betreffende de omgevingsgerichtheid van erfgoedinstellingen;*
- *empirisch onderzoek betreffende de omgevingsgerichtheid van erfgoedinstellingen.*

Gedurende 2008 vonden binnen deze kaders veel activiteiten plaats waarbij lector en leden van de Kenniskring betrokken waren. Belangrijke mijlpalen waren – naast de vorming van een Kenniskring – de beëindiging van het project “Cultuur in Context” en de toekenning van een AHK promotievoucher aan Paula dos Santos. Het gevolg van het eerste was dat de werkzaamheden van Nancy van Asseldonk voor het lectoraat werden beëindigd. Als gevolg van het tweede werd Paula dos Santos als docent-onderzoeker toegevoegd aan de Kenniskring.

In het navolgende zal een uitgebreid overzicht gegeven worden van de verschillende activiteiten. Terugkijkend op het jaar bleek dat het voor de lector en de docentleden van de Kenniskring steeds moeilijker was de voor lectoraat en Kenniskring bestemde tijd ook inderdaad daarvoor vrij te houden. Lector en docentleden van de Kenniskring hebben naast hun lesgebonden verplichtingen in alle drie de programma’s (bachelor voltijd, bachelor deeltijd, master) nog allerlei andere taken binnen de Reinwardt Academie.¹ De onstuimige ontwikkelingen binnen de academie (toename van het aantal studenten, verandering van het curriculum, verandering van de organisatiestructuur) maakten het moeilijk controle te houden op de tijdsbesteding. Dat de lijst van activiteiten toch nog opvallend lang is, is vooral een gevolg van welbestede avonduren.

Gedurende 2008 is vooral aandacht besteed aan het versterken van de band met het werkveld, met name in de vorm van actieve deelname aan bijeenkomsten. Hoewel de thematiek van de bijeenkomsten en/of de bijdragen aan deze bijeenkomsten vrijwel in alle gevallen viel binnen bovengenoemde thema’s is de vraag gerechtvaardigd of prioriteit gegeven moet worden aan het inspelen op een actuele vraag van het werkveld. In haar rapport *Lectoraten, kweekvijvers van innovatie* stelde de Evaluatiecommissie Lectoraten in augustus 2008 dat binnen de lectoraten juist prioriteit gegeven moet worden aan systematische kennisontwikkeling door eigen langjarige onderzoeksprogramma’s: “Het inzicht breekt door dat ‘u vraagt wij draaien’

¹ Peter van Mensch: lid MT, course director Master Programme, voorzitter Programmaraad, voorzitter Bibliotheekcommissie
 Léontine Meijer: vice-voorzitter Examencommissie, lid Programmaraad, lid Stuurgroep ErfgoedArena
 Ruben Smit: voorzitter Examencommissie
 Paula dos Santos: managing-director Master Programme

op den duur niet bevredigt en echte vernieuwing remt” (p. 10) en “Lectoraten die [...] kiezen voor breedte in plaats van diepte dragen relatief weinig bij aan de kennisontwikkeling in het professionele werkveld” (p. 11). Op basis van het jaarverslag 2008 zal dit dilemma in het begin van 2009 zowel binnen de Commissie van Advies als binnen de Kenniskring geagendeerd worden.²

Kenniskring

Leden van de Kenniskring zijn de vier onderzoekers vanuit de Reinwardt Academie, Jan Sas, Léontine Meijer, Ruben Smit en Paula dos Santos. Voorts nemen ook Theo Thomassen (directeur van de Reinwardt Academie), Rob van de Laarse (programmameider Erfgoed Studies, UvA), Riemer Knoop (cultureel adviseur) en Peter Horsman (coördinator onderzoek en onderwijs, Archiefschool) aan de bijeenkomsten deel. Op *ad hoc* basis nam docent Mario Jellema deel aan de bijeenkomst van 23 mei. Al naar gelang het onderwerp zullen in de toekomst meer Reinwardt docenten worden uitgenodigd om deel te nemen om daarmee het draagvlak voor het werk van Lectoraat en Kenniskring te verstevigen. Mede naar aanleiding van gesprekken met andere lectoren tijdens de Startconferentie van het Forum voor Praktijkgericht Onderzoek (1 oktober) zal onderzocht worden in hoeverre deelname van studenten zinvol is.

Gedurende de vijf bijeenkomsten werd gediscussieerd naar aanleiding van presentaties van docent-onderzoekers. Op 11 april gaf Léontine Meijer een inleiding onder de titel “De terugkeer naar de ruimte. De *topographical turn* als “nieuwe” benadering van erfgoed in een ruimtelijke context” (zie Bijlage 1). Op 23 mei gaf Ruben Smit een aanzet tot een discussie onder de titel “Informeel leren: legitimatie van erfgoedinstellingen?” (zie Bijlage 2). Op 20 juni sprak Jan Sas over zijn promotieonderzoek naar herhalingsbezoek(ers) in musea (zie Bijlage 3). Op 26 september gaf Theo Thomassen een indruk van zijn promotieonderzoek betreffende de archieven van de Staten Generaal en op de bijeenkomst van 31 oktober presenteerde Paula Assunção dos Santos haar onderzoek naar de relatie tussen erfgoed en ontwikkeling (zie Bijlage 4). In 2009 zullen de bijeenkomsten meer gericht zijn op een thematisch uitwerking van het concept “musealisering”.

Reinwardt Memorial lecture

Op 3 juni (de geboortedag van Caspar Reinwardt) werd de eerste Reinwardt Memorial Lecture gehouden. De lezing, onder de titel “Warme gevoelens en koude rillingen. Over musea en odes aan de saamhorigheid” werd verzorgd door Ad de Jong, wetenschappelijk beleidsmedewerker van het Nederlands Openluchtmuseum. Het is de bedoeling om elk jaar op deze dag een openbare lezing te organiseren. De lezingen zullen gepubliceerd worden in een onder verantwoordelijkheid van het lectoraat verschijnende publicatiereeks. Het boekje met de tekst van de lezing van Ad de Jong verscheen in november in een oplage van 1500.³ Het werd verspreid onder medewerkers, studenten en oud-studenten, maar ook onder allerlei relaties van de Reinwardt Academie, waaronder de stageverlenende instellingen. Het boekje bleek een opmerkelijk succes. Binnen een paar weken was het boekje door een onverwacht grote navraag “uitverkocht”.

² Over de activiteiten van Lectoraat en de Kenniskring werd overigens regelmatig gerapporteerd tijdens de vergaderingen van de Commissie van Advies van de Reinwardt Academie. Deze commissie is ook de begeleidingscommissie van het Lectoraat.

³ Het boekje werd vormgegeven door het bureau Thonik. Om de zichtbaarheid te vergroten kreeg het boekje een ISBN-nummer (978-90-73806-03-0).

Relatie Lectoraat – Reinwardt Academie

Door de combinatie van functies (zie noot 1) is de verwevenheid van het lectoraat met de organisatie zowel inhoudelijk als organisatorisch bijzonder sterk. Het is dan ook niet altijd duidelijk welke activiteiten vallen binnen het lectoraat en welke activiteiten horen bij een van de andere functies. Een voordeel van de verwevenheid is dat het lectoraat een natuurlijke rol kan spelen bij het onderbouwen van thema's binnen het curriculum, maar ook snel nieuwe thema's kan inbrengen. Tijdens de Startconferentie van het Forum voor Praktijkgericht Onderzoek (1 oktober) bleek hoe uitzonderlijk deze situatie is in "lectorenland". De terugkoppeling van onderzoek naar curriculum is een van de grootste problemen waarmee lectoren geconfronteerd worden.

De succesvolle cursus Museologie/Erfgoedtheorie (zie Jaarverslag 2007) werd voortgezet in een gewijzigde vorm. Besloten werd de theoretische concepten die in de eerste reeks besproken werden toe te passen op Parijs en Berlijn ter voorbereiding van de excursies. Helaas hadden de bijeenkomsten in het voorjaar van 2008 niet de gehoopte *impact*. De discussies richtten zich meer op de concrete inhoud en logistiek van het excursieprogramma dan op de theoretische uitgangspunten. Om verschillende redenen is het niet gelukt om de cursus na de vakantie voort te zetten.

Op initiatief van Léontine Meijer werd ook dit jaar een "leesclubje" van (master)studenten gevormd. Eens per maand werden in huiselijke sfeer verschillende artikelen gelezen en besproken (Walter Benjamin, Michel Foucault, Jean Baudrillard).

Leesclubje masterstudenten, 18 nov. 2008 (foto: Peter van Mensch)

In de wisselwerking tussen lectoraat en Reinwardt Academie stonden in de loop van het verslagjaar enkele thema's centraal als concretisering van de drie programmaliijnen. Deze thema's zijn "topographical turn", "nieuw erfgoed", "ethiek", "social inclusion" en "leertheorie".

Topographical turn. De “topographical turn” is een van de paradigmatische wendingen binnen de cultuurwetenschappen gedurende de laatste jaren. De presentatie van Léontine Meijer over dit paradigma tijdens de Kenniskringbijeenkomst van 11 april gaf een reflectie op het theoretisch kader van een van de studentenprojecten van het eerste leerjaar (“Het veld”). Bij dit project werken studenten met het concept “culturele biografie”. Aan het eind van het project konden studenten deelnemen aan de ErfgoedArena over dit onderwerp (19 maart). In het project konden o.a. ook de uitkomsten van het symposium “Cultuurlandschap op de digitale kaart gezet” (georganiseerd door Landschap Erfgoed Utrecht, 31 januari) verwerkt worden.

De studie van Léontine Meijer krijgt steeds nadrukkelijker invloed op de opzet van de studenten-excursie naar Parijs en vooral die naar Berlijn. Berlijn als *case study* voor de “topographical turn” in erfgoedtheorie vormde ook het thema van een gastcollege dat zij gaf in het kader van de Werkgroep Erfgoed, Identiteit en Toerisme van het bachelorprogramma Erfgoedstudies van de Universiteit van Amsterdam (19 maart). De lector gaf een vergelijkbaar college ter voorbereiding van de Duitsland-Polen excursie van het masterprogramma van de zelfde opleiding (13 juni). De lector en Léontine Meijer verzorgden daarna ook in Berlijn zelf inleidingen op erfgoedaspecten van de stad en enkele historische musea.

Nieuw Erfgoed. De lector was betrokken bij verschillende activiteiten rond het documenteren van de eigen tijd. Gelijktijdig leverden studenten van het bachelor- en masterprogramma bouwstenen voor een verdere gedachtebepaling. Een voorbeeld van de wisselwerking is de participatie vanuit de Reinwardt Academie in een reeks bijeenkomsten in het voorjaar. De lector was een van de sprekers tijdens de ErfgoedArena over Nieuw Erfgoed (16 januari).⁴ Kenniskringlid Léontine Meijer was een van de sprekers tijdens een door het ICN georganiseerde vervolgbijeenkomst (27 maart). Samen met tweedejaarsstudente Ellen Groenveld deed zij verslag van een studentenproject over het documenteren van de eigen tijd.⁵ De lector was daarna weer spreker tijdens een expert-meeting (21 mei) waarin de discussies van 16 januari en 27 maart werden besproken. Dit leverde een aantal onderwerpen op voor uitwerking in een workshop van masterstudenten aan het eind van het jaar o.l.v. Arjen Kok (ICN).

Binnen het bachelorprogramma is Léontine Meijer verantwoordelijk voor het tweedejaarsproject Verzamelen. In het cursusjaar 2008-2009 werd in dit kader samengewerkt met Nederlands Keramiekmuseum Het Princessehof (Leeuwarden). De studenten droegen bij aan de voorbereiding voor de tentoonstelling “Scherven & Geluk. Huwelijkserviezen in Nederland”.⁶ Zij concentreerden zich op de betekenis van huwelijkserviezen in de huidige samenleving (en bij verschillende culturele groepen binnen onze samenleving) en maakten daarbij gebruik van de biografische methode. Over de manier waarop in het curriculum aandacht wordt besteed aan theorie, praktijk en ethiek van het verzamelen verscheen aan het einde van het jaar een artikel in het tijdschrift *Collectingnet*.⁷

⁴ Zie Bijlage 5.

⁵ Over deze bijeenkomst werd gerapporteerd in Sara Bletz, 'Nieuw Erfgoed', *De Cultuurminnaar* (Blad van en voor de medewerkers van het Directoraat-Generaal Cultuur en Media van het Ministerie van OCW) 4, 2008, (2): 16-17. Zie Bijlage 6.

⁶ De tentoonstelling zal vanaf april 2009 te zien zijn. De tentoonstelling zal de eerste uiting zijn van een nieuw beleid van het museum waarbij de maatschappelijke functie van keramiek centraal staat. Bij de voorbereiding van de tentoonstelling wordt nadrukkelijk het publiek betrokken.

⁷ Léontine Meijer & Peter van Mensch, 'Teaching theory, practice and ethics of collecting at the Reinwardt Academie', *Collectingnet* (4) 2008: 6-7.

Ook internationaal was het lectoraat betrokken bij discussies over Nieuw Erfgoed. Het documenteren van de eigen tijd wordt een speerpunt in de programmering van het jaar 2009 van de International School of Museology te Celje (Slovenië). Met deze School bestaat intensieve samenwerking (zie onder). Vanuit het lectoraat werd meegedacht over de verdere uitwerking van het speerpunt. Daarnaast raakte het lectoraat ook betrokken bij een initiatief van het Nordiska Museet (Stockholm) om binnen de International Council of Museums een apart internationaal comité over verzamelen te vormen. Binnen dit comité zal “Nieuw Erfgoed” één van de belangrijkste thema’s zijn.⁸

De aandacht voor “Nieuw Erfgoed” (in eerdere jaarverslagen ook wel aangeduid als “Jong Erfgoed”) is deel van een algemene aandacht voor de processen die tot erfgoed leiden. Door deelname aan (inter)nationale bijeenkomsten en door het begeleiden van onderzoeksprojecten van studenten kwamen allerlei soorten erfgoed op de agenda van de lectoraat: landschappen, archieven, onroerende monumenten, industrieel erfgoed, mobiel erfgoed, computererfgoed, religieus erfgoed, muzikaal erfgoed, slavernijerfgoed, immaterieel erfgoed, levend erfgoed. In het navolgende zal op verschillende plaatsen sprake zijn van activiteiten die met verschillende vormen van erfgoed samenhangen.

Ethiek. Al vanaf het begin speelt ethiek een belangrijke rol in het curriculum van de Reinwardt Academie. Een door de academie in 1981 georganiseerd symposium was de eerste bijeenkomst in Nederland waarin het thema in zijn volle breedte werd geagendeerd.⁹ Vanuit de academie is sindsdien op verschillende manieren een bijdrage geleverd aan de (inter)nationale discussie over (museale) ethiek. In 2008 deden masterstudenten samen met het Nationaal Instituut voor Nederlands Slavernijverleden en Erfenis onderzoek naar de aandacht voor slavernij in de huidige samenleving. Het resultaat van de twee workshops o.l.v. Léontine Meijer zal in 2009 worden verwerkt in een door het lectoraat uit te geven boekje.

De lector en leden van de Kenniskring participeerden in verschillende bijeenkomsten over ethiek als toehoorder, spreker of discussieleider (zie Bijlage 7). De lector leidde een discussie over het omgaan met menselijke resten bij de Salon de Muséologie (6 nov.). Léontine Meijer leidde de ErfgoedArena’s over “bedreigend erfgoed” (Amsterdam 15 okt. en Tilburg 5 nov.). Paula dos Santos gaf een lezing over ethiek en representatie tijdens een congres te Göteborg (3 dec.).

Met belangstelling werd, op afstand, het ontstaan van een nieuw Institute of Museum Ethics (Seton Hall University, South Orange, New Jersey, USA) gevolgd. Over het instituut, zijn website (www.museumethics.org) en de daaraan verbonden Museum Ethics Discussion List, alsmede over zijn “inaugural conference” werd uitgebreid gerapporteerd aan studenten en docenten (zie o.a. Bijlage 8). Met directrice Janet Marstine werd per e-mail van gedachten gewisseld over mogelijke samenwerking. Zij zal in de loop van 2009 waarschijnlijk een gastcollege verzorgen. Onderzocht zal worden in hoeverre een gesprek kan worden georganiseerd tussen studenten van Seton Hall en studenten van de Reinwardt Academie via videoconferencing.

Met de initiatiefnemer van een nieuwe Nederlandse website over museale ethiek, Steph Scholten, werd overleg gevoerd over een mogelijke rol van lectoraat en Reinwardt Academie

⁸ Zie Bijlage 13.

⁹ Op 27 november 1981 organiseerde de Reinwardt Academie onder de titel “Musea en ethiek” haar eerste lustrumcongres.

bij het beheer van deze site (www.museumethiek.nl). De op 6 november gepresenteerde site werd ontwikkeld door Reinwardt-studente Marileen Maat in het kader van het eindexamen.

Social inclusion. Inmiddels is het onderwerp “social inclusion” (ook wel aangeduid als "sociomuseology" of "community museology") ook een vast onderdeel in het programma van zowel het bachelor- als het masterprogramma. Kenniskringlid Paula dos Santos gaf verschillende colleges en workshops over het onderwerp en begeleidde bachelor- en masterstudenten in onderzoeksprojecten. Daarnaast verzorgde zij ook buiten de academie verschillende lezingen en workshops over de relatie tussen erfgoed en ontwikkeling zowel in het binnen- als in het buitenland (zie overzicht). Haar masterscriptie over dit onderwerp werd door de Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias (Lissabon) in boekvorm uitgegeven. Het promotieonderzoek van Paula dos Santos geeft de mogelijkheid de aandacht voor het thema te verdiepen.

Leertheorie. Kenniskringlid Ruben Smit verzorgde verschillende collegereeksen en workshops over leertheorie in zowel het bachelor- als het masterprogramma. Ook hij begeleidde bachelor- en masterstudenten in hun onderzoeksprojecten over dit onderwerp. Daarnaast hield hij een voordracht tijdens Culturele Onderwijstentoonstelling, georganiseerd door Cultuurnetwerk Nederland ten behoeve van Interne Cultuur Coördinatoren (23 jan.).

Ruben Smit werd door verschillende musea en museale organisaties gevraagd mee te denken over de implementatie van leertheoretische inzichten (met name ten aanzien van “informeel leren”) bij een heroriëntatie op de omgevingsgerichtheid.¹⁰ De concretisering van deze verzoeken vindt plaats in 2009.

Onderzoek

In het voorjaar verscheen een publicatie naar aanleiding van het onderzoek van Léontine Meijer. Het is de eerste publicatie die het resultaat is van het werk binnen de Kenniskring. Vanuit het onderzoek leverde Léontine Meijer ook een bijdrage aan de voorbereiding van de buitenlandexcursie (naar Duitsland en Polen) van het masterprogramma Erfgoedstudies van de Universiteit van Amsterdam.

Samen met Léontine Meijer maakte de lector van 7 tot 14 mei een studiereis naar Israël. De studiereis stond in het teken van het promotieonderzoek van eerstgenoemde. Binnenkort wordt een uitgebreid verslag rondgestuurd. De ervaringen zullen ook verwerkt worden in een artikel voor een buitenlands vaktijdschrift.

Kenniskringlid Jan Sas rondde zijn in september 2007 gestarte publieksonderzoek ten behoeve van het Stedelijk Museum af. Een interne rapportage verscheen als *Publieksonderzoek tentoonstelling Andy Warhol – Other Voices, Other Rooms, Stedelijk Museum CS, 12.10.2007-13.01.2008* (mei 2008). Het onderzoek werd ondersteund door het lectoraat Kunst- en Cultuureducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten (Prof. Dr. Folkert Haanstra).

Kenniskringlid Ruben Smit nam – in het kader van zijn onderzoek – deel aan enkele bijeenkomsten, zoals een over diversiteit, georganiseerd door de Group for Education in Museums (30 januari) en een over het omgaan met gevoelige onderwerpen, georganiseerd

¹⁰ Amsterdams Historisch Museum, Instituut voor Beeld en Geluid, Sectie Marketing en PR van de Nederlandse Museumvereniging, Landelijk Contact Museumconsulenten.

door de Visitor Studies Group (1 februari), beiden in Engeland. Ook nam hij deel aan het internationale ICOM-CECA congres te Montreal.¹¹ Van beide bijeenkomsten werd een verslag via de Reinwardt mailing list verspreid onder medewerkers en (oud)studenten (zie Bijlagen 9 en 10).

In juni werd een promotievoucher toegekend aan Paula dos Santos voor een onderzoek naar de relatie tussen *social development* en erfgoed. Een belangrijke rol in dit onderzoek speelt het werk van Hugues de Varine. Het onderzoek zal niet uitmonden in een biografie van De Varine, maar zijn werk zal fungeren als leidraad bij het in kaart brengen van de verschillende theoretische inzichten en praktische ervaringen. De scope van De Varine's activiteiten garandeert een internationaal (mondiaal) perspectief. De situatie in noordwest Europa, in het bijzonder Nederland, zal echter niet uit het oog worden verloren. Het onderzoek moet leiden tot een promotie aan de Universidade Lusofona de Humanidades e Tecnologias (Lissabon).

Met de PhD-studenten (zie verslag 2007) was geregeld contact. De lector en alle docent-leden van de Kenniskring begeleidden zowel bachelor- als masterstudenten bij hun onderzoeksprojecten.

In de loop van het jaar werd aandacht besteed aan de theorie van het omgaan met historische interieurs. De belangstelling voor dit thema vloeit voort uit het onderzoek in het kader van de AHK Kenniskring Kunsttheorie en -ontwikkeling. Door problemen met de productie van het *Jaarboek van het Cuypersgenootschap* werd het resultaat van het onderzoek pas in het voorjaar van 2008 gepubliceerd. De publicatie valt – toevallig – samen met een herleving van de aandacht voor het historische interieur. Gedeeltelijk onder begeleiding van de lector hielden ook verschillende studenten zich bezig met dit onderwerp. Emma van Oudheusden participeerde in een werkgroep o.l.v. Barbara Laan (onder auspiciën van het Bureau Monumenten & Archeologie van de Gemeente Amsterdam). Deze werkgroep onderzocht woonhuisinterieurs in Oud-Zuid. Op 2 juni werden de resultaten in de Obrechtkerk gepresenteerd ten overstaan van buurtbewoners en interieurspecialisten. Emma studeerde in juli op het onderwerp af met de scriptie “Bijzonder bezit. De Reinwardt-student aan het werk in het historisch interieur”.

Met de Examencommissie was overleg over de koppeling van eindexamenstudenten aan het programma van de Kenniskring. De bedoeling was om de begeleiding van Kenniskring-gerelateerde onderwerpen zoveel mogelijk toe te wijzen aan leden van de Kenniskring. Binnen de begroting van 2009 is ruimte gemaakt om deelname van studenten aan het werk van de Kenniskring te ondersteunen. Het grote aantal examenstudenten, alsmede het relatief grote aantal studenten dat gekozen heeft voor een onderwerp op het terrein van de Kenniskring, en de geringe beschikbaarheid van de docent-leden van de Kenniskring als begeleider, bemoeilijkte de uitwerking van een en ander.

Contacten met werkveld, nationaal

De lector nam deel aan twee bijeenkomsten waarin het Instituut Collectie Nederland haar concept-Onderzoeksagenda 2008-2012 voorlegde aan groepen vertegenwoordigers van het werkveld. De twee bezochte bijeenkomsten betroffen de thema's Dynamiek van het erfgoed (Leiden, 27 mei) en Object in context (Eindhoven, 30 mei). De discussies met ICN-medewerkers leidden mede tot het ontwikkelen van ideeën rond een onderzoeksagenda voor

¹¹ Het International Committee of Education and Cultural Action van de International Council of Museums.

de Reinwardt Academie. Op basis van de inbreng van de lector in de discussies, koos het ICN “Museometrie” als een van de speerpunten van het beleid. Met de projectleider, Frank Bergevoets, werden enkele gesprekken gevoerd over samenwerking.

De lector nam op 2 april deel aan een beraad van “wijze mannen en vrouwen” georganiseerd door het bestuur van Kasteel-museum Sypsteyn (Loosdrecht). Hij werd ook geraadpleegd in het kader van de voorbereiding van de inrichting van het Nationaal Historisch Museum. Dit resulteerde in een uitnodiging deel te nemen aan een werksessie in het “Projectlab” (16 juni).¹² Hij was ook betrokken bij de organisatie van een expert meeting over “muzikaal erfgoed” (met het Nederlands Muziek Instituut). Tijdens de bijeenkomst (op 17 september) gaf hij een lezing en leidde hij de discussie. In de loop van 2009 zullen er nog verdere activiteiten volgen rond dit thema. De lector en de Kenniskringleden Léontine Meijer en Paula dos Santos namen actief deel aan de expert meetings betreffende de toekomst van het Tropenmuseum (12 december). Onder het kopje “Relatie Lectoraat – Reinwardt Academie” (p. 6) werd reeds melding gemaakt van de betrokkenheid van Kenniskringlid Ruben Smit bij discussies binnen verschillende musea en museumorganisaties.

Internationale contacten

In maart kreeg de Reinwardt Academie bezoek van een groep studenten van de Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias te Lissabon. De studenten waren deelnemers van de Doutoramentos (Derde cyclus) programma’s Museologie en Stedenbouw. Op 18 maart vond een debat plaats tussen de rector van de universiteit, Prof. Dr. Mario Moutinho, en Peter van Mensch in aanwezigheid van de groep studenten uit Lissabon en studenten van de Reinwardt Academie. Thema van het debat was: Nieuwe Museologie en herinneringscultuur.

Mario Moutinho, Peter van Mensch en Léontine Meijer (foto: Anouk Jenkins)

Paula dos Santos gaf op haar beurt een tweedaagse workshop in Lissabon (9-10 mei). Samen met medewerkers van Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias gaf zij begin

¹² Het resultaat van de beraadslagingen werd vastgelegd in de brochure *Nationaal Historisch Museum: Bouwstenen* (Stuurgroep Nationaal Historisch Museum, Arnhem 2008).

van het jaar een cursus voor museummedewerkers op de Kaapverdische Eilanden (14-26 januari).

In april werd een groep studenten van de Universitätslehrgang Exhibition and Cultural Communication Management van de Universität für angewandte Kunst te Wenen ontvangen. De lector en Kenniskringlid Léontine Meijer verzorgden enkele onderdelen van het excursieprogramma. Met de leiding van de Lehrgang werd gesproken over samenwerking. Afsproken werd om in het cursusjaar 2008-2009 te streven naar uitwisseling van docenten, waarbij docenten uit Wenen in het masterprogramma een workshop over herinneringscultuur zullen verzorgen en docenten uit Amsterdam in Wenen een workshop zullen geven over museologisch denken in verschillende delen van de wereld.

In mei was het lectoraat betrokken bij verschillende internationale bijeenkomsten die in de Reinwardt Academie plaatsvonden. Op 14 mei gaf de lector een inleiding over recente ontwikkelingen in de Nederlandse museumwereld voor een groep Britse museumeducatoren die deelnamen aan een door de Group for Education in Museums georganiseerde excursie. Léontine Meijer verzorgde een museologische in- en rondleiding in het Joods Historisch Museum. Op 16 mei ontving de lector, namens de Reinwardt Academie, de deelnemers van het door het Koninklijk Instituut voor de Tropen georganiseerde expertmeeting "Museums, society & development" voor een openbaar, afsluitend symposium in de aula van de Reinwardt Academie. Het symposium werd bijgewoond door vertegenwoordigers van het werkveld en studenten. Onder auspiciën van het lectoraat zelf werd op 15 en 16 mei door Kenniskringlid Léontine Meijer voor studenten van de academie een workshop georganiseerd over de nieuwe inrichting van het Musée International de la Croix Rouge (Genève). Roger Mayou (directeur) en Patrick Auderset ("chef de project acquisitions et conservation") analyseerden met een groep bachelor- en masterstudenten de bestaande presentatie en wisselden gedachten uit over de concepten voor de nieuwe inrichting.¹³ Een verslag van genoemde drie bijeenkomsten werd via de Reinwardt mailing list rondgestuurd (zie Bijlage 11).

Paula dos Santos was intensief betrokken bij de voorbereiding van een internationale expert meeting en symposium, georganiseerd door het Tropenmuseum, over *community museology*: "Museums, society & development". Zij leverde een actieve bijdrage aan de expert meeting en het symposium (15-17 mei). De bijeenkomst werd overigens georganiseerd door een student van de masteropleiding. Het afsluitende symposium vond plaats in de aula van de Reinwardt Academie (zie Bijlage 11).

In juni was Léontine Meijer als een van de organisatoren betrokken bij de cursus ****sehenswert. Über das Museum schreiben* te Berlijn, georganiseerd door de Museumsakademie Joanneum (Graz) in samenwerking met o.a. de Universität der Künste (Berlijn) en de Bundesakademie für kulturelle Bildung (Wolfenbüttel). Tijdens deze cursus werden de presentaties van enkele Berlijnse musea geanalyseerd (DDR Museum, Deutsches Historisches Museum). De discussies leverden interessante inzichten op die verwerkt kunnen worden in de Berlijn-excursie van het Reinwardt bachelor- en masterprogramma. De cursus zal in de komende jaren nog twee keer herhaald worden. De resultaten van iedere bijeenkomst zullen gepubliceerd worden in *Revue museums.ch. Die Schweizer Museumszeitschrift*; de resultaten van de drie bijeenkomsten zullen in boekvorm verschijnen (bij uitgeverij *transcript*).

¹³ Naar aanleiding van de workshop zal derdejaarsstudente Linda Thoen in dit museum haar stage doen. In het voorjaar van 2009 zal een vervolg-workshop worden gehouden.

Het samenwerkingsverband met de museologie-opleidingen te Graz (Oostenrijk), Wolfenbüttel (Duitsland) en Celje (Slovenië), alsmede de museologie-opleidingen die verbonden zijn aan de Humboldt Universität en de Universität der Künste (beide te Berlijn), de Fachhochschulen van Berlijn en Leipzig, en de Open Universiteit te Hagen werd gecontinueerd. Reinwardt-docent Mario Jellema vertegenwoordigde de academie/het lectoraat tijdens een bijeenkomst in Berlijn op 2-3 mei.

In oktober speelde het lectoraat een belangrijke rol bij de organisatie van het congres “Museen – Orte der kulturellen Bildung und Integration” van ICOM Deutschland. Dit congres werd op 9-12 oktober gehouden in de Reinwardt Academie. Léontine Meijer was een van de sprekers en zat in het panel bij de afsluitende discussie. Zij leidde ook een van de workshops in het Tropenmuseum onder de titel “Ein kolonialer Diskurs im Museum”. Enkele bachelor- en masterstudenten namen aan het congres deel.

Panel van de afsluitende discussie van het congres “Museen – Orte der kulturelle Bildung und Integration”, georganiseerd door ICOM Deutschland in de Reinwardt Academie (foto: Peter van Mensch).

De lector gaf samen met Léontine Meijer van Mensch een korte cursus over “New Trends in museology – future of memories” voor de International School of Museology te Celje (24-25 oktober). Net als een vergelijkbare cursus vorig jaar, werd ook deze cursus financieel mede mogelijk gemaakt door de Nederlandse ambassade in Slovenië. Samen met de ambassadeur wordt onderzocht in hoeverre volgend jaar met hulp van Nederland een bijeenkomst kan worden georganiseerd voor Sloveense museumdirecteuren over afstoten. Over de cursus en de samenwerking met de International School of Museology werd een kort verslag rondgestuurd aan docenten, studenten en alumni (zie Bijlage).

Het Jüdische Museum te Berlijn vroeg advies over een mogelijke reorganisatie van het museum. Daartoe werd op 29 december door de lector en Léontine Meijer in Berlijn een gesprek gevoerd.

Functies

De lector was lid van de commissie ter begeleiding van een onderzoek naar de geschiedenis van de museumeducatie in Nederland. Dit onderzoek werd uitgevoerd door Melissa de Vreede, Karin Laarakker, Lieke de Jong en Eefje de Groot (werkzaam bij resp. Cultuurnetwerk en Erfgoed Nederland). Financiële ondersteuning komt o.a. van de Mondriaan Stichting. In het kader van het onderzoek werden vertegenwoordigers van de eerste en tweede generatie museumeducatoren geïnterviewd. Initiator van het onderzoek was Ger van Wengen, oud-hoofd van de educatieve dienst van het Rijksmuseum voor Volkenkunde. De plotselinge achteruitgang van zijn gezondheidstoestand in het voorjaar van 2008 illustreerde de urgentie van het onderzoek.

Evenals vorig jaar was de lector lid van de Programma-commissie van de door Reinwardt Academie en Erfgoed Nederland georganiseerde ErfgoedArena. Ter ondersteuning van de Programma-commissie werd binnen de academie een werkgroep gevormd, bestaande uit de lector, docente en Kenniskringlid Léontine Meijer, docent Mario Jellema en studente Linda Thoen. In de loop van het verslagjaar werd de organisatie van de ErfgoedArena veranderd. Genoemde leden van de werkgroep werden lid van de “redactie”. De redactie adviseert de “stuurgroep”. Namens de Reinwardt Academie had in eerste instantie Theo Thomassen zitting in de stuurgroep, daarna Léontine Meijer. Laatstgenoemde trad verschillende malen op als discussieleidster.

Kenniskringlid Léontine Meijer werd benoemd tot lid van de Programme Council van de International School of Museology te Celje (Slovenië). Zij werd - op uitnodiging - ook lid van het Netwerk Ausstellen und Präsentieren, een organisatie van jonge museologen en vormgevers. Op 18 oktober nam zij deel aan een bijeenkomst van de groep in Hannover. In juli 2009 zal zij gastvrouw zijn van een bijeenkomst van het Netwerk in de Reinwardt Academie.

Kenniskringlid Jan Sas was lid van de begeleidingscommissie van het onderzoek naar de stand van zaken van museumeducatie in Nederland. Het onderzoek is uitgevoerd door Cultuur Netwerk Nederland en is verschenen onder de titel: *Museumeducatie in de praktijk. Trendrapport museumeducatie 2007*.

Kenniskringlid Paula dos Santos is vice-president van de Mouvement International pour la Muséologie Nouvelle (MINOM).

Projecten

Cultuur in context. In de loop van het verslagjaar werd het project afgesloten. Op 26 juni vond de interne evaluatie plaats met de betrokkenen, 's Middags werden in een openbare bijeenkomst in De Balie de resultaten gepresenteerd door de drie werkpakketleiders.

In het project werd duidelijk dat het grootste probleem bij de afstemming van collectieregistratie tussen musea, archieven en bibliotheken niet de techniek is, noch de competenties van de medewerkers, maar de bereidheid van het management van de betrokken organisaties. Veel projecten bestaan bij de gratie van incidentele projectsubsidies. Na het aflopen van een project is er in het algemeen weinig sprake van continuïteit. Het probleem kwam in de bijeenkomsten van 26 juni uitgebreid aan de orde. Vanuit het project is ook

voorgesteld aan het thema aandacht te besteden tijdens het DEN (Digitaal Erfgoed Nederland) congres van 9 en 10 december.

Afsluitende bijeenkomst van het project Cultuur in Context in De Balie (26 juni). Op de foto: projectleider Peter van Mensch, coördinator Nancy van Asseldonk en werkpakketleider Gerdie Borghuis

Projectcoördinator Nancy van Asseldonk deed in een tweetal artikelen verslag van het project. Ook werkpakketleider Harry van Vliet schreef een artikel (zie de lijst van publicaties aan het einde van dit jaarverslag). Om verschillende redenen was het niet mogelijk om nog in 2008 een boekje te laten verschijnen met de resultaten.

De financiële afwikkeling van het project leverde meer problemen op dan verwacht. Een van de oorzaken was gebrek aan ervaring met dit soort projecten bij projectleider, Reinwardt Academie en AHK. Een ander probleem was het verschil van inzicht tussen de projectorganisatie en de accountant over de wijze van declareren van studentenuren.

Nieuw Erfgoed. Afgezien van eerder genoemde activiteiten werd gewerkt aan de voorbereiding van een congres op 11 februari 2009. Dit congres wordt georganiseerd door de Stichting Computererfgoed Nederland, Erfgoed Nederland en de Reinwardt Academie. Zowel in het bachelorprogramma (eerste blok tweedejaar) als in het masterprogramma (module Collection development) zal aandacht aan het onderwerp worden gegeven, mede ter voorbereiding van het congres. Studenten zullen ook een rol spelen bij de organisatie (in het kader van een tweedejaarsstage).

In het Werkplan Kenniskring werden naast de twee genoemde projecten nog verschillende andere projecten genoemd, merendeels projecten met een beoogde intensieve deelname van studenten. Het (te) ambitieuze programma, hoewel gebaseerd op een aantal al lopende activiteiten, kon slechts zeer ten dele worden gerealiseerd. Dit had o.a. te maken met tijdgebrek aan de kant van lector en leden van de Kenniskring en door problemen rond de inzet van studenten. Mede in het licht van de discussie “Breedte of diepte?” (zie p. 2) zal begin 2009 kritisch gekeken worden naar de relevantie van de projecten.

Museopedia. Geen initiatieven genomen. Het voornemen om de site een rol te laten spelen bij de minor Archieven werd niet gerealiseerd.

Wikipedia/Wiktionary. Er werd een begin gemaakt met de inventarisatie van erfgoedgerelateerde termen. In het kader van haar stage heeft studente Susan Koolman een Wiktionary-achtige site opgezet met definities van erfgoedtermen (www.erfgoedtermen.nl). Deze vooralsnog Nederlandstalige site zal in eerste instantie de oude *Nederlandse Museumterminologie* van 1983 vervangen en actualiseren als referentie voor Reinwardt bachelorstudenten.

Cursus Erfgoedtheorie. Zie p. 3.

Tentoonstellingsanalyse. Dit initiatief is omgevormd tot het project ****sehenswert. Über das Museum schreiben* (zie p. 9). De bijeenkomsten van het Netwerk Ausstellen und Präsentieren (zie p. 11) vallen ook binnen dit thema.

Societies in transition. Dit internationale project is omgedoopt in *Red. Museums in (r)evolution*. Subsidie is aangevraagd, maar nog niet toegekend.

Erfgoed van de kunsten. Dit AHK keuzevak is door tijdgebrek niet gegeven.

Theater Instituut Nederland. Door haar benoeming bij Erfgoed Delft kon Marian van Dijk dit project niet realiseren. Op een wat kleinere schaal zal het thema uitgewerkt worden door bachelorstudente Gonke Jansen in het kader van haar eindexamen.

Bijeenkomsten

De lector nam als toehoorder deel aan de volgende bijeenkomsten:

24 jan.	Studiemiddag "Een jaar ervaring met de nieuwe Lamo" (Instituut Collectie Nederland, Amsterdam)
28 jan.	Studiemiddag "Collectiebalans" (Instituut Collectie Nederland, Amsterdam)
31 jan.	Symposium "Cultuurlandschap op de digitale kaart gezet" (Landschap Erfgoed Utrecht, Utrecht)
1-2 febr.	Congres "Napoleon's Legacy. The Development of National Museums in Europe, 1794-1830" (Huizinga Instituut UvA, Amsterdam)
7 maart	"Conservator Nieuwe Media: een nieuwe functie in het museum?" (Salon de Muséologie, Amsterdam)
19 maart	"Culturele biografie" (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)
27 maart	"Nieuw erfgoed en lacunes in de Collectie Nederland" (Instituut Collectie Nederland, Amsterdam)
3 april	"Musea en ICT, wat moeten we ermee?" (Salon de Muséologie, Amsterdam)
4 april	Herdenkingsbijeenkomst ter gelegenheid van het overlijden van Glenn Willemsen, directeur van het Nationaal Instituut voor Nederlands Slavernijverleden en –erfenis, Amsterdam
16 april	"Rijksmuseum update" (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)
16 mei	Afsluitend symposium "Museums, society & development" (Koninklijk Instituut voor de Tropen/Reinwardt Academie, Amsterdam)
21 mei	"De zin en onzin van geënceneerde geschiedenis" (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)

- 22 mei Themadag “Historische interieurs in musea” (Instituut Collectie Nederland, Amsterdam)
- 27 mei Thema-discussie ICN Onderzoeksagenda, “Dynamiek van het erfgoed” (Stedelijk Museum de Lakenhal, Leiden)
- 30 mei Thema-discussie ICN Onderzoeksagenda, “Object in context” (Van Abbe Museum, Eindhoven)
- 2 juni Eindpresentatie werkgroep Historische Interieurs van Oud-Zuid (Bureau Monumenten & Archeologie van de Gemeente Amsterdam)
- 5-7 juni *** sehenswert. Über das Museum schreiben. Cursus georganiseerd door de Museumsakademie Joanneum (Graz) te Berlijn
- 16 juni Zevende Werksessie betreffende de inrichting van het Nationaal Historisch Museum in het “Projectlab” Nationaal Historisch Museum te Arnhem
- 18 juni “Modernisering van de monumentenzorg” (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)
- 4 sept. “Fondsenwerving nieuwe stijl” (Salon de Muséologie, Amsterdam)
- 17 sept. “Particuliere verzamelingen en het publieke belang” (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)
- 1 okt. Startconferentie Forum voor Praktijkgericht Onderzoek. Georganiseerd door de HBO Raad in de Beurs van Berlage, Amsterdam
- 9 okt. “Catch ... ik heb je! Hoe informatici nieuwe werelden openen met jouw museale database” (Salon de Muséologie, Amsterdam)
- 10-12 okt. “Museen – Orte der kulturelle Bildung und Integration”. Congres georganiseerd door ICOM Deutschland in de Reinwardt Academie.
- 15 okt. “Bedreigend erfgoed” (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)
- 5 nov. “Bedreigend erfgoed” (“ErfgoedArena op Locatie”, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Tilburg)
- 6 nov. Debat “Religieus erfgoed” (Instituut Collectie Nederland, Amsterdam)
- 11 dec. “The Tropenmuseum for a change! Present between past and future” (Tropenmuseum, Amsterdam)

De lector verzorgde de volgende lezingen en gastcolleges

- 16 jan. Inleiding discussiebijeenkomst "Nieuw Erfgoed", ErfgoedArena, georganiseerd door Erfgoed Nederland en de Reinwardt Academie.
- 13 febr. “Institutionalisering en erfgoed”. Gastcollege in het kader van de werkgroep "Erfgoed, Identiteit en Toerisme", Erfgoedstudies, Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam
- 9 april (met Léontine Meijer) “Eine museologische Perspektive”. Lezing in het kader van de Amsterdam-excursie van de Universitätslehrgang Exhibition and Cultural Communication Management van de Universität für angewandte Kunst te Wenen
- 15 april Paneldiscussie o.l.v. Theo Thomassen ter afsluiting van het theoretisch deel van de masteropleiding. Met Hugues de Varine en Arjen Kok.

Paneldiscussie op 15 april (foto: Anouk Jenkins)

- 14 mei "Contemporary museology in the Netherlands". Algemene inleiding bij de Nederland-excursie van the Group for Education in Museums
- 21 mei "Een integrale benadering van erfgoed". Expert-meeting Nieuw Erfgoed. Instituut Collectie Nederland, Amsterdam
- 3 juni Inleiding bij de Reinwardt Memorial lecture: Ad de Jong, "Warme gevoelens en koude rillingen. Over musea en odes aan de saamhorigheid", Reinwardt Academie, Amsterdam
- 4 juni Paneldiscussie over "De opschoning van het Wallengebied en de toekomst van de Wallen als erfgoed" ter afsluiting van de werkgroep "Erfgoed, Identiteit en Toerisme", Erfgoedstudies, Universiteit van Amsterdam
- 13 juni "Berlijn", masterprogramma Erfgoedstudies, Universiteit van Amsterdam
- 26 juni Algemene inleiding op het thema "Cultuur in Context: contextverrijking door samenwerking". Afsluitend symposium van het project Cultuur in Context in De Balie, Amsterdam
- 17 sept. "Muzikaal erfgoed: tussen muziek en erfgoed", inleidende lezing tijdens de discussiedag "Muzikaal erfgoed: wat is het en wat moeten we er mee?", Nederlands Muziek Instituut, Den Haag
- 24-25 okt Workshop "New trends in museology – future of memories". International School of Museology (Museum of Recent History), Celje (Slovenië)
- 6 nov. Inleiding en discussieleiding "Wat mag wel, wat mag niet? Ethische kwesties toen, nu en in de toekomst" (Salon de Muséologie, Amsterdam)
- 12 dec. Inleiding op het discussiethema "Mind the Gap: How to balance history and the present", Expert meetings on the future of the Tropenmuseum (Tropenmuseum, Amsterdam)

De als onderzoekers aan de Kenniskring verbonden Reinwardt-docenten namen deel aan de volgende bijeenkomsten:

- 30 jan. (Ruben Smit) "Diversity: the heart of it". Studiedag georganiseerd door de Group for Education in Museums, Science Centre Thinktank, Birmingham

- 31 jan. (Léontine Meijer) “Cultuurlandschap op de digitale kaart gezet” (Landschap Erfgoed Utrecht, Utrecht)
- 1-2 febr. (Léontine Meijer) “Napoleon’s Legacy. The Development of National Museums in Europe, 1794-1830 (Huizinga Instituut UvA, Amsterdam)
- 1 febr. (Ruben Smit) “Out of the comfort zone: exploring sensitive issues”. Studiedag georganiseerd door de Visitor Studies Group (British Museum, Londen)
- 4 april (Léontine Meijer) Herdenkingsbijeenkomst ter gelegenheid van het overlijden van Glenn Willemsen, directeur van het Nationaal Instituut voor Nederlands Slavernijverleden en – erfenis, Amsterdam
- 15 april (Léontine Meijer, Ruben Smit) Paneldiscussie o.l.v. Theo Thomassen ter afsluiting van het theoretisch deel van de masteropleiding. Met Hugues de Varine, Arjen Kok en Peter van Mensch
- 3 juni (Léontine Meijer en Jan Sas) Reinwardt Memorial lecture: Ad de Jong, “Warme gevoelens en koude rillingen. Over musea en odes aan de saamhorigheid” (Reinwardt Academie, Amsterdam)
- 7-11 juli (Paula dos Santos) 3rd National Forum of Museums, Rio de Janeiro
- 17 sept. (Jan Sas) “Particuliere verzamelingen en het publieke belang” (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)
- 25-26 sept. (Paula dos Santos) bijeenkomst over “Gedeeld erfgoed”
- 29 sept-3 okt (Ruben Smit) “Cultural tourism: trends and strategies”, ICOM-CECA congres, Montreal
- 9-10 okt. (Paula dos Santos) Annual meeting ICOM International Committee for the Training of Museum Personnel, Lissabon
- 9-12 okt. (Léontine Meijer) “Museen – Orte der kulturelle Bildung und Integration”. Congres georganiseerd door ICOM Deutschland in de Reinwardt Academie.
- 18 okt. (Léontine Meijer) Workshop Netzwerk Ausstellen und Präsentieren (Hannover).
- 6 nov. (Jan Sas) “Wat mag wel, wat mag niet? Ethische kwesties toen, nu en in de toekomst” (Salon de Muséologie, Amsterdam)
- 1 dec. (Léontine Meijer) Lezing “An American Shtetl: Kiryas Joel from Politics to Piety” van David Myers, georganiseerd door het Menasseh ben Israel Instituut (De Balie, Amsterdam)
- 11 dec. (Léontine Meijer, Paula dos Santos, Ruben Smit, Jan Sas) “The Tropenmuseum for a change! Present between past and future” (Tropenmuseum, Amsterdam)
- 12 dec. (Léontine Meijer, Paula dos Santos) Expert meetings on the future on the Tropenmuseum (Tropenmuseum, Amsterdam)
- 17 dec. (Léontine Meijer, Jan Sas, Ruben Smit) “De maakbare samenleving in de 21ste eeuw? Kunst en cultuur als instrument”, debat georganiseerd door Masterstudenten Algemene Cultuurwetenschappen, Erfgoedstudies en Museumstudies van de Universiteit van Amsterdam (Agnietenkapel, Amsterdam)

De als onderzoekers aan de Kenniskring verbonden Reinwardt-docenten verzorgden de volgende lezingen en gastcolleges:

- 14-26 jan. (Paula dos Santos) cursus "Sociomuseology" te Mindelo (Kaapverdië) in samenwerking met medewerkers van de Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias (Lissabon)

- 23 jan. (Ruben Smit) "Aanraken a.u.b. - ervaring, emotie, authenticiteit, flow en bezieling". Lezing tijdens Culturele Onderwijstentoonstelling. Georganiseerd door Cultuurnetwerk Nederland ten behoeve van Interne Cultuur Coördinatoren (Amersfoort)
- 15 febr. (Jan Sas) "Repeat visitors of museums: who are they and why do they come back?", Promotionskolleg, Institut für Kulturtheorie, Kulturforschung und Künste, Leuphana Universität, Lüneburg
- 19 maart (Léontine Meijer) "Stadtschloss, Berlijn – contested heritage". Gastcollege in het kader van de werkgroep "Erfgoed, Identiteit en Toerisme", Erfgoedstudies, Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam
- 27 maart (Léontine Meijer) "Lacunes in de Collectie Nederland: een toelichting op het project Nieuw Erfgoed van studenten van de Reinwardt Academie". Lezing tijdens het symposium "Nieuw erfgoed en lacunes in de Collectie Nederland" (Instituut Collectie Nederland, Amsterdam)
- 9 april (Léontine Meijer met Peter van Mensch) "Eine museologische Perspektive". Lezing in het kader van de Amsterdam-excursie van de Universitätslehrgang Exhibition and Cultural Communication Management van de Universität für angewandte Kunst te Wenen
- 10 april (Paula dos Santos) "Social inclusion". Discussiebijdrage aan een expertmeeting naar aanleiding van het project Mijn Den Haag, Gemeentemuseum Den Haag.
- 9-10 mei (Paula dos Santos) Tweedaagse workshop over museologie en de netwerk-samenleving, Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias te Lissabon.
- 15-17 mei (Paula dos Santos) "Ethnographic museums in Western Europe and development", Expertmeeting en symposium "Museums, society & development" (Koninklijk Instituut voor de Tropen/Reinwardt Academie, Amsterdam)
- 17 mei (Léontine Meijer) "Conceptual principles behind the new presentation". Inleiding bij het bezoek aan het Joods Historisch Museum tijdens de Nederland-excursie van the Group for Education in Museums
- 4 juni (Léontine Meijer) Cursus rondleiden (Joods Historisch Museum, Amsterdam)
- 5-7 juni (Léontine Meijer) *** sehenswert. Über das Museum schreiben. Cursus georganiseerd door de Museumsakademie Joanneum (Graz) te Berlijn
- 7-11 juli (Paula dos Santos) driedaagse cursus over sociomuseology tijdens de 3rd National Forum of Museums, Rio de Janeiro
- 11 juli (Léontine Meijer) "Frau Antje lernt": Eine niederländische Perspektive". Lezing tijdens het congres "Erwachsenenbildung an Museen. Eine neue Aufgabe", georganiseerd door het Deutsche Historische Museum en de Arbeitskreis Museumspädagogik Ostdeutschland (Deutsches Historisches Museum, Berlijn)
- 3 sept. (Paula dos Santos) gastcolleges in het kader van de Masterclasses in Museology, georganiseerd door *Mouseion* (een instituut van Göteborgs Universitet) en het Världskulturmuseet te Göteborg (Zweden)
- 10 okt. (Léontine Meijer) "Die Reinwardt Academie – Von der Museologie zur 'Heritology'". Lezing tijdens congres "Museen – Orte der kulturelle Bildung und Integration", georganiseerd door ICOM Deutschland in de Reinwardt Academie
- 11 okt. (Léontine Meijer) Workshop "Ein kolonialer Diskurs im Museum" gehouden in het Tropenmuseum tijdens het congres "Museen – Orte der kulturelle Bildung und Integration", georganiseerd door ICOM Deutschland

15 okt. (Léontine Meijer) Discussieleiding “Bedreigend erfgoed” (ErfgoedArena, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Amsterdam)

ErfgoedArena over “Bedreigend erfgoed”, 15 oktober 2008 (foto: Peter van Mensch)

- 24-25 okt. (Léontine Meijer) Workshop “New trends in museology – future of memories”. International School of Museology (Museum of Recent History), Celje (Slovenië)
- 5 nov. (Léontine Meijer) Discussieleiding “Bedreigend erfgoed” (“ErfgoedArena op Locatie”, Reinwardt Academie/Erfgoed Nederland, Tilburg)
- 25 nov. (Léontine Meijer) “Tentoonstellingstaal”, Gastcollege in het kader van de master Wetenschapscommunicatie, Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen, Vrije Universiteit, Amsterdam
- 3 dec. (Paula dos Santos) “The ethics of representation in museum exhibition: cases from the Netherlands”, bijdrage aan de Museum Forum Meeting “Museum ethics”, georganiseerd door Mouseion, Universiteit van Göteborg (Zweden).
- 9 dec. (Léontine Meijer) Discussieleiding debat “Eerst alles op orde?”, ErfgoedArena in het kader van het congres van Digitaal Erfgoed Nederland, Rotterdam

Publicaties

Nancy van Asseldonk, ‘Cultuur in context’, *Archievenblad* juni 2008, pp. 10-11.

Nancy van Asseldonk, ‘Erfgoeddata in nieuwe samenhang’, *Informatie Professional* 2008 (11): 24-27.

Rogier Brussee, Harry van Vliet & Christian Wartena, ‘Een ontologie van openbare vermakelijkheden’, *Informatie Professional* 2008 (12): 26-29.

Ad de Jong, *Warme gevoelens en koude rillingen. Over musea en odes aan de saamhorigheid* (Reinwardt Academie, Amsterdam)

Léontine Meijer-van Mensch, 'Das deutsch-jüdische Bürgertum östlich der Oder. Auf Spurensuche innerhalb und ausserhalb des kollektiven Gedächtnisses', in: Bernd Vogenbeck, Juliane Tomann & Magda Abraham-Diefenbach (red.), *Terra Transoderana. Zwischen Neumark und Ziemia Lubuska*. Almanach. Europäische Grenzregionen neu entdecken 1 (Institut für angewandte Geschichte/be.bra wissenschaft verlag, Berlin-Brandenburg 2008) 212-217.

Léontine Meijer-van Mensch, 'Antisemitismus heute. Einblicke in die Strategien des Jüdischen Museums Berlin', in: Wulff E. Brebeck & Barbara Stambolis (Hg.) *Erinnerungsarbeit kontra Verklärung des NS-Zeit. Vom Umgang mit Tatorten, Gedenkorte und Kultorte*. Reihe Historische Schriften des Kreismuseums Wewelsburg 7 (Verlag Dr Christian Müller-Straten, München 2008) 47-55.

Léontine Meijer & Peter van Mensch, 'Teaching theory, practice and ethics of collecting at the Reinwardt Academie', *Collectingnet* (4) 2008: 6-7.

Peter van Mensch, 'Het object centraal? De toekomst van restauratie', *Cr. Interdisciplinair tijdschrift voor conservering en restauratie* 8, 2007, (4): 18-19.

Peter van Mensch, 'Collectieontwikkeling of geldverdienen? De dilemma's van het afstoten van museumvoorwerpen', *Kunstlicht. Tijdschrift voor beeldende kunst, beeldcultuur en architectuur van de oudheid tot heden* 29, 2008, (1/2): 56-59.

Peter van Mensch, Verslag Erfgoedarena over het Rijksmuseum
<http://www.erfgoednederland.nl/upload/documenten/verslag-erfgoedarena-16-april-2008.pdf>

Peter van Mensch, 'Pantheon, museum of historisch huis? Drie inrichtingsmodellen voor het Muiderslot', in: *Muiderslot. Authenticiteit en verbeelding*. Jaarboek Cuypersgenootschap 2008, pp. 39-54.

Peter van Mensch, 'Uiteindelijk gaat het toch om de schoolplaten ... of niet?', *Lessen*. Periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum en de Vereniging van Vrienden 3, 2008, (2): 13-17.

Peter van Mensch, Verslag Erfgoedarena over geënceneerd erfgoed
<http://www.erfgoednederland.nl/upload/documenten/erfgoedarena-mei2008.pdf>

Peter van Mensch, Verslag Erfgoedarena over de modernisering van de monumentenzorg
<http://www.erfgoednederland.nl/upload/documenten/erfgoedarena-juni2008.pdf>

Paula Assunção dos Santos, *Museology and community development in the XXI century*. Sociomuseology 2 (Edições Universitárias Lusófonas de Humanidades e Tecnologias, Lisboa 2008).

Publicaties over de in het verslag genoemde activiteiten

Sara Bletz, 'Nieuw Erfgoed', *De Cultuurminnaar* (Blad van en voor de medewerkers van het Directoraat-Generaal Cultuur en Media van het Ministerie van OCW) 4, 2008, (2): 16-17.

Tessa Luger, 'Verkenning thema « nieuw erfgoed ». Geanimeerde discussie', *Nieuwsbrief Instituut Collectie Nederland* 11, 2008, (2) : 2.

Marlen Premšak, 'Prilagodi pisavo: Prihodnost muzejskega dela', *Večer* 25.10.2008.

Bijlagen

- 1 Léontine Meijer-van Mensch, De terugkeer naar de ruimte. De "topographical turn" als nieuwe benadering van erfgoed in een ruimtelijke context.
- 2 Ruben Smit, Informeel leren: legitimatie van erfgoedinstellingen?
- 3 Jan Sas, Herhalingsbezoek(ers) in musea
- 4 Paula Assunção dos Santos, A dialogue between heritage and development
- 5 Samenvatting presentatie Peter van Mensch op de ICN expert meeting Nieuw Erfgoed, 21 mei 2008 (Sara Bletz)
- 6 Sara Bletz, 'Nieuw Erfgoed', De Cultuurminnaar (Blad van en voor de medewerkers van het Directoraat-Generaal Cultuur en Media van het Ministerie van OCW) 4, 2008, (2): 16-17.
- 7 Peter van Mensch, Ethiek is ethiek is ethiek. Indrukken van drie bijeenkomsten over erfgoed en ethiek
- 8 Peter van Mensch, "Does every museum professional have to be an activist in order to be considered ethical?" A short report on conference on museum ethics by someone who did not participate
- 9 Jorna Kniese en Ruben Smit, 'Buitensporig' optimisme. Verslag van twee studiedagen in Birmingham en Londen over de betekenis van erfgoed buiten de gebaande wegen.
- 10 Ruben Smit, "Good, I like museums..." ICOM-CECA conferentie, Montreal 2008 - Cultural Tourism: Trends and Strategies. Verslag van een studieconferentie van 29 september tot en met 3 oktober 2008
- 11 Peter van Mensch, Als een spin in zijn web. Drie internationale bijeenkomsten in de Reinwardt Academie
- 12 Bijdragen van lector en docent-leden van de Kenniskring aan de inhoudelijke (her)oriëntatie van erfgoedinstellingen en –organisaties
- 13 Léontine Meijer en Peter van Mensch, Stockholm [Verslag van een bezoek aan Stockholm, december 2008].

Bijlage 1

Léontine Meijer-van Mensch

De terugkeer naar de ruimte. De "topographical turn" als nieuwe benadering van erfgoed in een ruimtelijke context.

"Ortbeschreibung is aus Zeitdiagnose. Geschichte spielt nicht im luftleeren Raum, sondern hat einen Ort" (Karl Schlögel 2003: 7).

Lange tijd leek de ruimte in historische en sociologische theorieën nauwelijks een rol meer te spelen (zie bijvoorbeeld Augé 1992). De laatste tijd lijkt sprake van een terugkeer naar het betrekken van de ruimte bij historische en sociologische analyses. Exponent van deze "Topographical turn" is Karl Schlögel. Schlögel (1948) is een van de meest gerenommeerde historici in Duitsland. Zijn specialisme is Oost-Europese geschiedenis. Hij is als hoogleraar verbonden aan de Europa-Universität Viadrina, Frankfurt/Oder.

Door het kijken naar de ruimte kan erfgoed in zijn complexiteit beter begrepen worden. In Nederland heeft deze benadering vorm gekregen in het concept "culturele biografie van het landschap" (Rooijackers 1999 en 2000) en de Nota Belvedere (1999). We herkennen de "Topographical turn" ook in de GIS-gerelateerde websites zoals werden gepresenteerd op het symposium "Cultuurlandschap op de digitale kaart gezet" (Landschap Erfgoed Utrecht, 31 januari 2008).

In hoeverre kan het werk van Schlögel ons denken over de relatie erfgoed en ruimte verder helpen? In hoeverre geeft de "Topographical turn" een nieuwe dimensie aan het concept "lieu de mémoire"?

Met de discussie naar aanleiding van de inleiding van Léontine Meijer-van Mensch hopen we inzichten te genereren die een bijdrage vormen aan een van de hoofdthema's van het lectoraat (het ontwikkelen van een integrale en geïntegreerde visie op erfgoed), maar ook impulsen te geven aan de ontwikkeling van het curriculum, met name de inhoud van het op dit moment lopende Blok Het Veld van het eerste jaar, waarin "culturele biografie" een centraal thema is. Tenslotte kan de discussie ook gezien worden als theoretische opmaat voor een van de eerstvolgende ErfgoedArena's waarin ook gesproken zal worden over de culturele biografie van het landschap.

Marc Augé, *Non-places. Introduction to an anthropology of supermodernity* (Verso, London-New York 1995). Oorspronkelijke editie: *Non-Lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité* (1992)

Gerard Rooijackers, 'Het leven van alledag benoemen: cultureel erfgoed tussen ondernemerschap en nieuwe technologie', *Boekmancahier* 10, 1999, (41): 275-290.

Gerard Rooijackers, 'Van ecomuseum naar identiteitsfabriek', *Erfgoed van industrie en techniek* 9, 2000, (1): 15-20.

Karl Schlögel, *Im Raume lesen wir die Zeit. Über Zivilisationsgeschichte und Geopolitik* (Carl Hanser Verlag, München-Wien 2003).

Karl Schlögel, *Marjampole oder Europas. Wiederkehr aus dem Geist der Städte* (Carl Hanser Verlag, München-Wien 2005).

Bijlage 2

Ruben Smit

Informeel leren: legitimatie van erfgoedinstellingen?

Erfgoedinstellingen dienen in toenemende mate aantoonbaar te maken dat ze hun (overheids)subsidie ‘waard’ zijn. Al jaren claimen erfgoedinstellingen dat ze veel meer doen dan ‘erfgoed bewaren voor het nageslacht’. Vooral benadrukken zij hun educatieve rol in relatie tot hun (veronderstelde) maatschappelijke relevantie. Op zich kent Nederland een vrij magere traditie in het hard maken van deze claim. Er zijn weinig (empirische) onderzoeken naar de ‘leer-impact’ die de diverse erfgoedinstellingen maken.¹⁴

In het Verenigd Koninkrijk is met de komst van New Labour als regeringspartij de laatste tien jaar flink geïnvesteerd in (de sociaal-maatschappelijke rol van) erfgoed. Ook hier werd een veronderstelde meerwaarde ingeschat/geclaimd voor en door erfgoedinstellingen in hun rol van kennisinstituten. Ook hier bleek er een geringe ontwikkeling in publieksonderzoek om die claim te staven met data. Mede om deze aanspraak hard te maken richtte de faculteit Museum Studies van de Universiteit van Leicester in 1999 het *Research Centre for Museums and Galleries* (RCMG)¹⁵ op. Dit instituut ontwikkelde een instrumentarium om het ‘leren’ door gebruikers van erfgoedinstellingen kwalitatief en kwantitatief in kaart te brengen. Het RCMG ontwikkelde de *toolbox* in opdracht van de *Museums, Libraries and Archives Council* (MLA), daarin staat het begrip van *Generic Learning Outcomes* (GNO) centraal.¹⁶ Het door het RCMG ontwikkelde onderzoeksinstrument is interessant omdat het de bezoekers/gebruikers als uitgangspunt heeft genomen in samenhang met de door de erfgoedinstaties geformuleerde leerdoelen. Ook is de *toolbox* zo ontwikkeld dat het de diverse erfgoedinstellingen zelf in staat stelt onderzoek te doen, zonder dat direct zwaar methodologische kennis vereist is om de resultaten te valideren. Met het breed uitzetten van het meetinstrument hoopt de MLA een zekere mate van standaardisering te bewerkstelligen.

De onderzoeken van het RCMG vallen tot dusverre vrijwel allen in de setting van ‘formeel leren’, het zijn met name onderwijsgroepen die onder de loep zijn genomen. Daarnaast kenmerkt zich een aantal van de onderzoeken door een expliciete *social inclusion* benadering, waarbij sociaal-maatschappelijk ondergewaardeerde groepen focus van onderzoek zijn. De resultaten van de onderzoeken zijn tot dusverre allen positief.

Ruben wil in navolging van het werk van het RCMG een bijdrage leveren aan de discussie over de sociaal-maatschappelijke meerwaarde die erfgoedinstellingen de samenleving bieden. In dit geval wil hij kijken of er een methode is te ontwikkelen die de impact van erfgoed(instellingen) op informeel lerende bezoekers (levenslang leren) in kaart brengt. Het gaat daarbij om de impact dat 'leren' maakt op de identiteit van de gebruikers.¹⁷ Uitgangspunt van het onderzoek is de visies die erfgoedinstellingen zelf hebben op deze meerwaarde. In tweede instantie zal onderzocht worden in hoeverre deze visies getoetst kunnen worden aan de praktijk. Bij dit laatste onderzoek zal worden aangehaakt bij het werk van het RCMG/MLA.

¹⁴ Fundamenteel was het onderzoek van Haanstra van 1992, daarna is het eigenlijk verdacht stil gebleven. Folkert Haanstra, *Beleving en waardering van museumbezoek - Een onderzoek in drie historische* (SCO-Kohnstamm Instituut, University of Amsterdam, Oktober 1992)

¹⁵ zie: (accessed: december 2007)

¹⁶http://www.inspiringlearningforall.gov.uk/measuring_learning/learning_outcomes/why_do_we_need_glos/_217/default.aspx?flash=true (accessed: december 2007)

¹⁷ Identiteit wordt in dit verband gekoppeld aan begrippen als zelfbeeld en eigenwaarde. Ook hier is nog de nodige literatuur over te verwerken. Immers over cultuur en identiteit is er recentelijk veel geschreven. Maar de dynamiek die ‘leren’ heeft op identiteit is redelijk onontgonnen.

Bijlage 3

Jan Sas

Herhalingsbezoek(ers) in musea

In het onderzoek naar museumbezoekers is de herhalingsbezoeker een verwaarloosd gebied.¹⁸ De museumwereld is permanent bezig mensen tot een bezoek aan een museum te verleiden bijvoorbeeld door aantrekkelijke presentaties, inzet moderne media, evenementen, gratis entree, gerichte publiciteit, social inclusion projecten, etc. Veel initiatieven zijn vooral gericht op het binnenhalen van nieuwe bezoekers. De vaste bezoekers komen toch wel. Maar wie zijn die vaste bezoekers en waarom komen ze terug? Daarover is helemaal geen eenduidige informatie voorhanden. Een simpele vraag aan de zakelijk directeur van een museum of hoofd bedrijfsvoering: hoe is de verhouding tussen bezoeken en bezoekers kan bijna nooit beantwoord worden. Sterker nog: men heeft vaak zelfs geen idee wie de herhalingsbezoeker precies is. Musea hanteren zelden tools (bijv. klantenkaart) om herhalingsbezoek in kaart te brengen. Het is vijf keer goedkoper om een bestaande relatie in stand te houden dan een nieuwe aan te gaan. Als musea weten wie hun herhalingsbezoekers zijn en waarom zij terugkomen, kunnen zij daar rekening mee houden en daarop inspelen.

Hoofdvraag: Welke factoren bewerkstellen herhalingsbezoek aan musea?

In mijn onderzoek ga ik in op het fenomeen herhaling, welke type herhalingsbezoek in musea te onderscheiden zijn en hoe herhalingsbezoek gemeten kan worden. Op basis van literatuuronderzoek is/wordt nagegaan hoe de herhalingsbezoeker wordt gedefinieerd en getypeerd. Door middel van empirisch onderzoek wordt nagegaan waarom mensen herhaaldelijk naar een museum gaan. Momenteel loopt een pilot naar de visie van musea ten aanzien van herhalingsbezoek.

Naast een uiteenzetting van mijn aanpak en bevindingen, waarover ik graag met jullie wil praten, wil ik ook jullie feedback op keuzes die ik heb gemaakt (bijv. de onderzoeksvraag, het hanteren van een breed begrip van herhalingsbezoek, nog geen keuze tussen –beperkt aantal- musea-, inzet studenten).

¹⁸ McManus, P. M. (2002). The Attitudes and Experiences of Repeat Museum Visitors. In C. Dufresne Tassé (Ed.), *L'évaluation, recherche appliquée aux multiples usages/Evaluation: Multi-Purpose Applied Research/La evaluación: investigación aplicada a usos multiples*. Paris: ICOM CECA.

Bijlage 4

Paula Assunção dos Santos

A dialogue between heritage and development

During the presentation this Friday, I will explain my ideas for my PHD research on heritage and development. I have written a draft of the research proposal that still requires some work, particularly in the methodology. I hope our discussion can deliver relevant input in this area, as well as to the more general ideas.

I have been working with the subject heritage and development since my masters thesis, in which I explored the relations between museology and community development in the discourse of heritage and museum practitioners. Since then, I have accompanied and worked in initiatives related to the subject, as a field consultant in specific projects, but mostly via MINOM-Movement for a New Museology and via my own stitching, focusing on knowledge networks (i.e. connecting knowledge and people related to the subject).

From my previous research and current practice, a number of issues come to the surface that have driven me to decide for this theme and at the moment work as background assumptions (hypothesis?) for the research. The most important are:

1) There is a two-way connection between heritage and development.

That is, although most authors only refer to the impact heritage can have in development (as a development resource), the other way is also true. The context of development work, also has an impact on heritage, i.e. on the mechanisms of making (election, appropriation) and using heritage (function, preservation, transmission, authority, etc).

2) There is a constant behind the different approaches to development that currently make use of heritage. This constant is very important to understand the complexity of the relations between heritage and development.

That is, namely initiatives of local development, social inclusion and social movements make use of heritage within particular contexts and from different approaches. There is still not much understanding within the museological/heritage field about their connection as facets of one whole that should be tackled in its full complexity.

My aim is, therefore, to investigate the connections between heritage and development in the work field under the light of the different grass-root approaches to social development prominent in the world.

My research (until now) is based on:

- 1) A first phase dedicated to building a base-theory of the use of heritage as a resource of development. Done mainly by literature research and studying Hugue de Varine's work (books, archives, interviews).
- 2) Apply base-theory to cases studies in the field.
- 3) Develop a theory about the connection between heritage and development.

I believe that in relation to the subject of using heritage in development initiatives, there is still much to be understood about how heritage can be explored as a resource of development. I hope that with my research I will be able to contribute to this understanding. I also hope to be able to help improving the communication between the different niches working with the subject of heritage and development that for reasons of language, of applying different approaches and operating in different contexts end up ignoring each others' existence and content.

Bijlage 5

Samenvatting presentatie Peter van Mensch op de ICN expert meeting Nieuw Erfgoed, 21 mei 2008 (Sara Bletz)

Stelling: Het vasthouden aan institutionele autonomie beperkt de mogelijkheden om de eigen tijd te documenteren.

- Het documenteren van de eigen tijd heeft baat bij een integraal perspectief. Wie is verantwoordelijk voor welk erfgoed en voor welk perspectief?
- Het documenteren van het verleden is ook het documenteren van het proces van musealisering.
- Het documenteren van de eigen tijd; hierbij heb je rechtstreeks toegang tot de ontstaans- en gebruikscontext. Het documenteren van de eigen tijd wordt hierdoor complexer maar ook interessant. Zoveel verschillende perspectieven kunnen onmogelijk door 1 instelling op zich genomen worden. De traditionele sectorale en institutionele opsplitsing van het erfgoedveld zullen hiermee doorbroken worden..
- Er zullen nieuwe categorieën erfgoed ontstaan die moeilijk passen binnen de huidige institutionele kaders.
- Er moet een metavorm van documentatie aangelegd worden waarin de betekenis van het erfgoed in verschillende contexten vastgelegd wordt.
- Die integrale benadering is alleen te bewerkstelligen door te werken in netwerken van personen en instellingen.
- De erfgoedsector heeft baat bij het werken in netwerken omdat deze recht doen aan de verschillende contexten en betekenissen van objecten en omdat op die wijze particuliere verzamelaars betrokken kunnen worden. Deze zitten dicht op de dynamiek van de samenleving.
- De erfgoedinstellingen hebben een neiging tot hele specialistische en reductionistische manieren van verzamelen. Door samenwerkingsverbanden met andere instellingen en met particulieren aan te gaan kan aan deze benadering ook een tegengeluid gegeven worden.

Bijlage 6

Bijlage 7

Ethiek is ethiek is ethiek

Indrukken van drie bijeenkomsten over erfgoed en ethiek

Peter van Mensch

Het aantal discussiebijeenkomsten over erfgoedgerelateerde onderwerpen is de laatste tijd sterk toegenomen. Deelname aan al deze bijeenkomsten zou een interessante dagtaak zijn. Niemand kan zich dat natuurlijk veroorloven. Omdat in het algemeen de werkdruk binnen erfgoedinstellingen toeneemt zijn professionals zeer selectief en kiezen alleen bijeenkomsten die direct met hun eigen werk te maken hebben. Het gevolg is dat de resultaten van bijeenkomsten nauwelijks doorklinken in andere bijeenkomsten. Met andere woorden, er zijn wel veel discussies maar er is nauwelijks een discours.

De ambitie van het Lectoraat Cultureel Erfgoed is niet om aan zo veel mogelijk bijeenkomsten deel te nemen, maar wel om zo veel mogelijk informatie te verzamelen over relevante bijeenkomsten. Het is een vorm van “scannen” in een poging nieuwe ontwikkelingen op het spoor te komen.¹⁹ De ambitie van het Lectoraat is ook om de informatie met elkaar in verband te brengen en de ervaringen de delen, zowel binnen als buiten de Reinwardt-gemeenschap.

Vanuit het Lectoraat is er speciale belangstelling voor discussiebijeenkomsten over de vraag wat erfgoed is. Leden van de Kenniskring spelen een actieve rol in de discussie over Nieuw Erfgoed (samen met het Instituut Collectie Nederland). Ik heb daar al verschillende malen over gerapporteerd. Daarnaast nemen we actief deel aan discussies over computererfgoed (samen met de Stichting Computer Erfgoed Nederland), muzikaal erfgoed (samen met het Nederlands Muziek Instituut) en slavenerfgoed (samen met het Nationaal Instituut voor Nederlands Slavenerfgoed en Erfenis). In dit kader sprak het voor zich om deel te nemen aan een door het ICN georganiseerde discussiebijeenkomst over religieus erfgoed.

Het ICN organiseert tweemaal per jaar een debat. Het voorjaarsdebat (27 maart) ging over Nieuw Erfgoed.²⁰ Het najaarsdebat (6 november) ging over religieus erfgoed. De keuze voor het onderwerp van de najaarsvergadering is niet vreemd natuurlijk. Het jaar 2008 is immers uitgeroepen tot Jaar van het Religieus Erfgoed.²¹

De ICN bijeenkomst ging over roerend religieus erfgoed.²² Er waren ongeveer 20 deelnemers waarvan de helft uit de museumwereld en de helft uit de sfeer van kerken en landelijke organisaties, zoals de Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland.²³ De discussie richtte zich (bedoeld of onbedoeld) op Christelijk religieus erfgoed, het erfgoed van andere godsdiensten kwam niet aan de orde.

De discussie werd sterk gestuurd door een aantal stellingen die tijdens een voorafgaande expertmeeting waren geformuleerd. Wellicht kwam het door die stellingen, maar tijdens de middag tekende zich een zelfde patroon af als bij de andere, eerder genoemde, erfgoedsectoren. Behoud van erfgoed is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van gebruikers, niet- of semi-professionele behoudsorganisaties en musea. Een museum is niet op voorhand de beste plaats om (religieus) erfgoed te bewaren en te presenteren. Leon van Liebergen, directeur van het Museum voor Religieuze Kunst

¹⁹ “Scanning relevant resources, identifying weak signals and extrapolating trends” is een vorm van toekomstgerichte professionaliteit zoals besproken in het vierde jaar.

²⁰ Docente en Kenniskringlid Léontine Meijer-van Mensch was daarbij een van de sprekers evenals Reinwardt-studente Ellen Groenveld.

²¹ www.2008re.nl

²² Op 21 november organiseert de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland (VBMK) een bijeenkomst over onroerend religieus erfgoed. Zie www.vbmk.nl

²³ www.skkn.nl

(Uden) benadrukte dat, volgens hem, het museaal bewaren en presenteren “een noodzakelijk kwaad” is. Dat deed denken aan een uitspraak van Stephen Jay Gould over natuurhistorische musea als “guardians of the second best”. Naar als het noodzakelijk is religieus erfgoed museaal te bewaren, welke musea komen daar dan het meest voor in aanmerking. Mart van der Sterre, directeur van de SKKN, pleitte sterk voor een rol van lokale historische musea. Volgens hem was er bij deze musea te weinig belangstelling voor het religieuze erfgoed.

Een voorbeeld van een museum dat wel belangstelling heeft voor religieus erfgoed is het Stedelijk Museum Catharina Gasthuis te Gouda. Voor enkele godsdienstige gemeenschappen vervult het museum een depotfunctie. Het museum beheert het erfgoed, terwijl de gemeenschap het gebruiksrecht houdt. Het is een vorm van “co-stewardship” die we ook zien in Amerikaanse en Canadese musea met collecties afkomstig van native american communities.

De aanwezigen waren het in grote lijnen met elkaar eens dat de functie van religieus erfgoed in de oorspronkelijke context een andere is dan die in een museale context. “Verkundiging is de core business van de kerk, wij leggen uit”, stelde John van Cauteran, conservator van het Gemeentemuseum Weert. Maar, zo vroeg discussieleidster Tessa Luger, Hoofd Advies van het ICN, is profaan gebruik van religieus erfgoed kwetsend voor gelovigen? De meeste aanwezigen zagen nauwelijks een probleem in het presenteren van religieus erfgoed in musea buiten de religieuze context. Belangrijk was dat het met respect gebeurde. Daarin onderscheidt religieus erfgoed zich niet van erfgoed in het algemeen. Tot mijn verbazing waren de aanwezige museumdirecteuren niet op de hoogte van de bepalingen betreffende religieus erfgoed in de *Ethische Code voor Musea* van de Nederlandse Museumvereniging. Volgens deze code moet een museum rekening houden met “de belangen en overtuigingen van de gemeenschap, etnische of religieuze groepen aan wie de voorwerpen voor zover bekend toebehoorden”.²⁴ Verzoeken tot verwijdering van menselijke resten of objecten met religieuze betekenis uit een openbare tentoonstelling, komende uit de betrokken gemeenschappen, moeten met respect en gevoel behandeld worden.²⁵

De onbekendheid van museumprofessionals met de ethische code was de achterliggende gedachte bij de organisatie van een bijeenkomst van de Salon de Muséologie op de avond van 6 november. Het feitelijke thema van de avond was het omgaan met menselijke resten in musea. Ik mocht de avond inleiden en de discussie leiden. In mijn inleiding benadrukte ik de oorspronkelijke bedoeling van de opstellers van de gedragscode, namelijk dat iedere instelling op basis van de algemene code een eigen instellingsspecifieke gedragscode zou moeten ontwikkelen. Wat betreft het omgaan met menselijke resten is het mooi om te zien dat het Britse Department for Culture, Media and Sport in 2005 een *Guidance for the care of human remains in museums*²⁶ publiceerde, waarna vrijwel alle grote musea met een collectie op dit gebied niet alleen een eigen institutionele code formuleerden maar deze ook via de website toegankelijk maakte voor een groot publiek. Ethiek is niet alleen het nadenken over je handelen, maar ook het afleggen van verantwoording naar de samenleving toe.

De case study waar de discussie zich op toespitste was het nieuwe, in 2007 geopende, Nederlands Uitvaart Museum (Amsterdam).²⁷ Directeur Guus Sluijters besprak op een enigszins ironische manier de dilemma's van het museum bij de inrichting van de presentaties. Tot teleurstelling van een aantal aanwezigen bleef er daarna weinig tijd over voor een algemeen debat over het omgaan met menselijke resten. Sommigen hadden willen discussiëren over de tentoonstellingen “Körperwelten” en “Bodies”; anderen hadden graag gesproken over de verschillen in inzichten ten aanzien van het omgaan met menselijke resten tussen antropologen en archeologen. Helaas, de tijd was te beperkt, mede ook omdat tijdens de avond de nieuwe Nederlandse website over museale ethiek gepresenteerd werd. Deze site is opgezet vanuit het Rijksmuseum van Oudheden onder leiding van Steph Scholten door Reinwardt-studente Marileen Maat. Marileen was diezelfde middag op dit project afgestudeerd.

²⁴ Art. 3.7 (over verzamelen) en art. 4.3 over tentoonstellen

²⁵ Art. 4.4

²⁶ www.culturalpropertyadvice.gov.uk/assets/userfiles/index.php?file=000212.pdf

²⁷ Het op de Ooster Begraafplaats gevestigde museum heeft de naam “Tot Zover” (www.totzover.nl)

Mede door het vertrek van Steph Scholten uit Leiden staat de continuïteit van het project ter discussie. Ik ben met Steph in gesprek over de rol die de Reinwardt Academie eventueel zou kunnen spelen bij het verder ontwikkelen van het initiatief.

Ethiek was eigenlijk ook het onderliggende thema van een derde bijeenkomst in de afgelopen week. Op woensdagavond werd voor het eerst een ErfgoedArena buiten Amsterdam gehouden. Tot nu toe werd de door Erfgoed Nederland en de Reinwardt Academie georganiseerde debatavond eens per maand in Amsterdam, in de aula van de Reinwardt Academie gehouden. Besloten is om regelmatig een in Amsterdam besproken thema ook elders in het land aan de orde te stellen. De eerste “ErfgoedArena op Locatie” vond plaats in Tilburg. Het onderwerp was, net als dat van de oktoberbijeenkomst in Amsterdam, “Bedreigend erfgoed”. De avond werd geleid door Léontine Meijer-van Mensch.

De inleiding werd, net als in Amsterdam, verzorgd door Rob van der Laarse, hoofddocent Erfgoedstudies van de Universiteit van Amsterdam. De plaats van Joël Cahen, directeur van het Joods Historisch Museum, werd ingenomen door Daniël Metz, als medewerker van het zelfde museum verantwoordelijk voor het Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland. De bedoeling is om bij elke “ErfgoedArena op Locatie” ook aandacht te geven aan regionale thema’s. Dit maal betrof het de onthulling (op 4 november) van het standbeeld van “de Goede Duitser” in Goirle. Deze Goede Duitser is de 18-jarige Duitse soldaat Karl-Heinz Rosch die in 1944 twee Goirlese kinderen redde en daarbij zelf om het leven kwam. Initiatiefnemer Herman van Rouwendaal vertelde het verhaal van de aanleiding en van de totstandkoming van het monument.²⁸

De combinatie van een landelijk en een lokaal project werkte goed. De opkomst was relatief groot en de discussie was geanimeerd.²⁹ De inleiding van Rob van der Laarse vond echter weinig weerklank. Zijn stelling was: “bedreigend erfgoed wordt bedreigd”, met andere woorden: wie voelt zich verantwoordelijk voor de materiële getuigenissen van gebeurtenissen en periodes in het verleden die controversieel zijn? ICOM Nederland wil ter gelegenheid van de ICOM General Conference in Shanghai 2010 een boekje uitgeven over dit onderwerp. Ik ben benaderd met de vraag welke rol de Reinwardt Academie kan spelen bij het samenstellen van het boekje.

Door een toevallige samenloop van omstandigheden vonden er in twee dagen tijd drie bijeenkomsten plaats waarin het thema ethiek een belangrijke rol speelde. Niet alleen een mooie opmaat voor de colleges over beroepsethiek die vanaf volgende week in het vierde jaar worden gegeven, maar ook een aanleiding om nog eens na te denken over onze maatschappelijke verantwoordelijkheid als erfgoedprofessionals.

²⁸ Zie bijvoorbeeld Peter de Graaf, ‘Beeld van “goeie Duitser” is er, maar niet in Goirle’, *De Volkskrant* 5 november 2008.

²⁹ De verslagen van de ErfgoedArena worden gepubliceerd op de website van Erfgoed Nederland (www.erfgoednederland.nl).

Bijlage 8

"Does every museum professional have to be an activist in order to be considered ethical?" **A short report on conference on museum ethics by someone who did not participate**

Peter van Mensch

Last Saturday (Nov. 15) the inaugural conference of the Institute of Museum Ethics took place. Title of this conference was *Defining Museum Ethics*. The purpose was to discuss the meaning of terms such as transparency, accountability, and social responsibility. Information about the conference can be found on the Institute's website: www.museumethics.org. Short summaries of the contributions can be found. As I understood, the full texts will be published in a book.

The keynote paper was presented by Richard Sandell. Richard Sandell is Director and Head of the Department of Museum Studies at the University of Leicester (and a good friend of the Reinwardt Academie!). His research examines issues of social agency and, more particularly, the potential for museums to shape the ways in which visitors engage with contemporary social issues and representations of different social groups. His current work explores the museum's relationship to human rights. He is the author of *Museums, Prejudice and the Reframing of Difference* (2007), editor of *Museums, Society, Inequality* (2002) and (with Robert R. Janes) co-editor of *Museum Management and Marketing* (2007). His paper was about "*Museums and Moralities: Ethics, Activism, Responsibility*". According to Sandell, museums are increasingly exploring their potential to engage visitors in debates around contemporary social concerns and, more particularly, to purposefully inform and (re)frame the conversations which visitors and society more broadly have about difference. This trend is opening up new possibilities for museums as socially relevant and responsible institutions but, at the same time, is generating a myriad of perplexing challenges and dilemmas for those working in and with museums. In what contexts, asked Sandell, might museums appropriately eschew attempts to offer balanced interpretation (which examines and validates a variety of perspectives) in favour of advocating an unequivocal moral standpoint? How might attempts to communicate (and engender support for) particular ways of understanding (such as those based on notions of equal human rights) be reconciled with the desire to offer visitors engaging, non-didactic experiences that open up, rather than close down, possibilities for understanding and respect between communities. What happens when the rights of one group are potentially threatened by the museum's support for the rights of another group?

In her introduction, Institute's director Janet Marstine posed the question "Does being an ethical museum professional also mean being an activist?" She asked this question as part of a live audience response in which each attendee received a remote to click yes or no. The tally was 50%/50%. The keynote speaker, Richard Sandell spoke in support of activism, but defined it (as opposed to advocacy) not as a specific political position but as commitment to human rights. A session, "Museums as Catalysts of Social Change," presented case studies of such activism. At a later panel, Bob MacDonald, Director Emeritus of the Museum of the City of New York, suggested that activism in the museum can be dangerous, can be used for nefarious purposes, as in the Nazi era. MacDonald stated that museums need to stand back and be objective. Sandell offered that if museums stood back they would still be elitist institutions and not socially inclusive. Another live audience poll at the end of the day resulted into 52%, yes, to the question, 48%, no.

The discussion at the conference is being continued on the Museum Ethics Discussion List. In one of the first contributions, Jason Hall noted that "*A good part of the conference discussion was on skew lines. It seemed to me that often people did not engage with each other but shot past each other's points because they began with different definitions of advocacy. "Advocacy" is a process, not an end in itself; the key question is "for what?" It has the same problem as "love": outside of a context, something to make it specific, like "maternal love", "romantic love," "sexual passion," it's essentially*

meaningless -except to the person who is advancing an argument using it, who likely has only one idea in mind and to whom it hasn't occurred that others use the word differently."

Similar points of view were put forward by others. "What is the difference between activism and advocacy? What about engagement?", asks Matt White. "I would need some discussion of definitions before I offered an opinion. While I would support encouraging museums to become engaged with their communities on important issues, serving as a forum for debate and discussion and even bringing issues to the community's attention through provocative exhibits and programs, I am not sure if that is activism or engagement or advocacy. I am pretty sure it is not advocacy." Others hesitate considering themselves activists or even advocates. "The question posed could also be interpreted to mean "does every museum professional have to be an activist in order to be considered ethical"? My answer to that would be no", says James Burns. He adds: "Our reputation as a trusted source of information in society is a valuable asset that should not be taken lightly. (...) If providing a space for an open forum means we are a catalyst - then so be it. The suggestion that we can be totally objective is ludicrous. Should we strive to be as objective as possible? Yes, I'd agree with that. But I don't think that being objective and being an activist are necessarily opposing ideas."

Of course, a conference on transparency, accountability, and social responsibility also deals with issues such as authority and shared responsibilities. In this respect, Beverly C. Robertson, President of the National Civil Rights Museum, quoted Robert Archibald saying of history museums, that the role of museums is to search for common ground between diverse interpretations and experiences, for mutual understanding and, a unified narrative for the past as well as a path for the future. Archibald further stated that history is a broad-based discussion in which an institution shares authority with the citizens it serves – that it is a conversation about what is important, who we are and what stories we will tell.

Sharing authority means that the museum is prepared to speak openly about its working methods in past and present. In her conference paper Pamela McClusky made clear that museums are seldom prepared to discuss the dilemmas involved in their work. Gallery texts usually conceal the ethics of collecting and displaying art. "Museums labels often take a neutral tone, steering viewers away from disputes about ethical issues. Conflicts regarding provenance, authenticity, appropriation and interpretation are rarely opened up for public consideration. When and how can visitors be encouraged to consider the fact that methods of collecting, curating and narrating art history are not free of conflict?" This raises the question again to what extent transparency, accountability, and social responsibility relates to professional reflexivity, or should lead to a more active, i.e. more activist, stance.

The most explicit view on this was expressed by Lisa Yun Lee, director of the Jane Addams Hull-House Museum. Her conference paper, *Museums as "Dangerous" Sites: Fostering Civic Engagement Through Radically Democratic Museum Practices*, challenged contemporary definitions of "the public" that would assert that being public entails representing either the voice of the majority or presenting "fair and balanced" positions. Instead, she championed the role that museums can play in fostering debate and dialogue. Drawing from the work of queer theorist Michael Warner and feminist theorist Iris Marion Young, she argued democratic pluralism is best served when public discourse is not reduced to the procedures of consensus building but rather around encouraging dissent. This reminds us of the first Reinwardt Memorial Lecture, recently published as first publication of the Lectoraat Cultureel Erfgoed. In this lecture, *Warme gevoelens en koude rillingen. Over musea en odes aan de saamhorigheid*, Ad de Jong criticised the ideas behind such initiatives as the new Nationaal Historisch Museum in the Netherlands. Heritage is not about national identity or national pride, neither about consensus. Heritage is about facing dissent, facing conflict. Yes, in this sense a museum should be "a dangerous site".

Bijlage 9

‘Buitensporig’ optimisme

Verslag van twee studiedagen in Birmingham en Londen over de betekenis van erfgoed buiten de gebaande wegen.

Jorna Kniese en Ruben Smit

Inleiding:

Op woensdag 30 januari j.l. organiseerde GEM (Group for Education in Museums) een dagconferentie onder de noemer: “Diversity: the Heart of It”³⁰ in Thinktank het rond de milleniumwisseling geopende Science Centre van Birmingham. Drie sprekers met lange professionele ervaring en/of recent afgesloten projecten vertelden over hun bevindingen, waarna een geleide discussie volgde over deze onderwerpen.

Twee dagen later op vrijdag 1 februari was er een studiedag in het Brits Museum te Londen die door de VSG (Visitor Studies Group) was georganiseerd. “Out of the Comfort zone: Exploring Sensitive Issues”³¹ ging ook goeddeels over diversiteit en representatie en bracht de (recente) bevindingen van vijf sprekers naar voren.

De tussenliggende dag werd gebruikt om Birmingham Museum and Art Gallery en later het heringericht London Transport Museum te bezoeken.

Dit is een verslag van de studieconferenties die Jorna en Ruben meemaakten vanuit hun verantwoordelijkheid met betrekking tot publieksbegeleiding in het programma van de Reinwardt Academie, en voor Rubens participatie in de Kenniskring van het Lectoraat Erfgoed tbv het denken over ‘Beyond Social Inclusion’.

Gedreven:

In het Verenigd Koninkrijk staat maatschappelijke relevantie van erfgoedinstellingen hoog op de (politieke) agenda. Musea, archieven en bibliotheken dienen hun expertise en collecties aan te wenden, te openbaren, te delen en te herinterpreteren in het licht van sociaal-maatschappelijk belang. Dit sociale imperatief wordt de erfgoedinstellingen niet alleen door de overheid en het flink subsidiërende National Heritage Fund ‘in de maag gesplitst’, het wordt ook met een haast ouderwets enthousiasme door (een deel van de) de erfgoed-specialisten zelf gedragen. Het lijkt een mengeling van authentieke sociaaldemocratische volksverheffing en 19de eeuwse Tory-moraal, waarbij de ‘conservatieven’ van weleer dit Verlichtingsideaal ook koesterden. Waar voorheen de nadruk lag op sociale verheffing, gaat het nu meer om de erkenning van diversiteit en de praktijk van de daarmee verbonden representatie. Diversiteit dient breed te worden opgevat. Het gaat niet alleen om multi-culturaliteit. Het gaat – en lees even mee – om: ‘ras’, cultuur, nationaliteit, regionale afkomst, gender, seksuele oriëntatie, invaliditeit, politieke voorkeur, huwelijkse status, leeftijd, religie, etniciteit, socio-economische verschillen, familiestructuur, gezondheid, waarden, werk(loosheid) en tot slot, opleiding. Tegelijk valt op dat de hitte in de discussie zich toch toespitst op diversiteitsvraagstukken van de multiculturele samenleving, waar etniciteit en migratie een rol spelen. Daarbij gaat het ook om minder zichtbare diversiteit, zoals de groeiende groep Poolse migranten in de grote steden en de al wat langer aanwezige groep van Portugese landarbeiders in bijvoorbeeld rurale provincies als Lincolnshire en Norfolk. Rondom multiculturaliteit vallen al snel begrippen als ‘difference, differentiation and identity’. Dan gaat het in relatie tot de (oude) collecties ook over begrippen als ‘ownership, possession and patronage’; over ‘collecting the other’, over ‘curiosity and taxonomy for conquering the other’, het gaat dan over ‘Orientalism and exotism and the Cabinets of Curiosities’. Die in de collecties gestolde waarheid dient te worden gedeconstrueerd. Dat kun je zien als een pittig politiek discours òf een erfgoedrealiteit; de erfenis van de eigen erfgoedinstellingen. Het eigen paradigma dat onder de loep moet worden genomen. De herinterpretatie dient nu niet alleen door de expertorganisatie zelf, maar in wederkerigheid en samenwerking met de verschillende gemeenschappen te worden verricht. Mogelijke

³⁰ Zie ook: http://www.gem.org.uk/cpd/ntd/pde080130_diversity.html (accessed: 11-02-08)

³¹ Zie ook: <http://www.visitors.org.uk/node/147> (accessed: 11-02-08)

uitkomst is dan ‘revisited collections with then shared ownership and shared authority and co-authorship’. Erfgoedinstellingen kunnen, zo wordt verondersteld, op drie niveaus een positieve sociaal-maatschappelijk bijdrage leveren. Intrinsiek: door te kiezen voor diversiteit als sociale waarde. Instrumenteel; door hun bindende rol waar het gaat om diversiteit en cohesie op communiteitsniveau. En, institutioneel: door diversiteit te bewerkstelligen op stafniveau en in de wijze van werken.

Het feit dat erfgoedinstellingen in het publieke domein verkeren verplicht hen sociaal relevant te zijn – zo is het algemeen voelen. “What good are museums, if their communities are falling apart?”, stelde Izzy Mohammed van de Birmingham Central Library & Archives daarom ook retorisch vast. Erfgoedinstellingen dienen zich vanuit hun eigen expertise bezig te houden met: sociale versterking en vooruitgang, gelijkwaardigheid en kansen, integratie, sociale cohesie en sociale rechtsgelijkheid. Ze kunnen dat ook omdat ze over een openbare gebouw, collecties, communicatiemiddelen, en communicatietechnieken beschikken. Als het nu ergens politiek correct begint te jeuken dan wordt dat de pas afgesneden doordat men ook stelt dat erfgoedinstellingen niet zo zeer de wereld willen verbeteren, maar dat ze hun bezoekers/gebruikers vooral willen inspireren en hen een ‘good time’ willen bieden. Sterker: juist omdat er wordt samengewerkt met delen van de samenleving op grass-root niveau zijn de resultaten als tentoonstelling of in evenementaire vorm vaak zo anders is dan de politieke en /of journalistieke verbeelding ons vaak laat zien of wil doen geloven.

Enkele voorbeelden:

- In Birmingham is er een project geweest onder de noemer ‘Connecting Histories’³² Hierbij waren 3 archivariissen, 2 stagiaires, 1 digitaliseringsexpert, 2 outreach officers, 2 academische consultants, 2 research and learning officers en 1 projectleider betrokken. Er zijn workshops georganiseerd om nieuwe bezoekers van andere origine wegwijs te maken in de zoeksystemen en mogelijkheden van het archief. Er is een ‘catalogue launch’ geweest om verhalen van nieuwe migranten te verzamelen. Er is vrijwilligerswerk opgezet om verbinding met nieuwe gebruikersgroepen te bestendigen. Er is een programma ‘connecting diaspora’ georganiseerd om de diverse gemeenschappen aan elkaar te verbinden. Zo konden Ierse migranten delen in de biografieën van Somali, Iraakezen, Afghanen en andere hedendaagse vluchtelingen. Op het festival werden Ierse volksliedjes over thuis en gedwongen migratie afgewisseld met Afghaanse poëzie of Somalische dans. Deze intercommunale benadering voorzag op die manier dat er niet alleen een monoculturele belangstelling werd losgemaakt. Tegelijk – als je de foto’s op de powerpoint zag – stemde het zorgelijk dat de daadwerkelijke opkomst blijkbaar erg laag was. De uitkomsten van het project mogen er wel zijn: een werkende website met groeipotentieel, een operationeel outreach programma, lespakketten, en nieuwe staf van andere culturele etniciteit dan voorheen. En misschien nog het belangrijkste een vrij nauwgezet procesverslag van dit project met daarin de successen en de ongelukken, zodat anderen hiervan kunnen leren.
- Het Museum of Londen organiseerde anderhalf jaar geleden de tentoonstelling ‘beLonging – Voices of London’s Refugees’³³. Hierin werd samengewerkt met professionele organisaties die werkzaam zijn in/met en met representanten van zo’n 20 vluchtelingengroepen. De oorspronkelijke opzet van de tentoonstelling was het aan de kaakstellen van oversimplistische media stereotypen over vluchtelingen. Zo was het museum van plan om de tentoonstelling te beginnen met een overstelpende hoeveelheid groot opgeblazen krantenkoppen over vluchtelingen (en dan juist ook de stereotypen uit de tabloids) die als een spoor de expositie in zou leiden om dan steeds kleiner te worden en uiteindelijk te ‘verdampen’ in het geheel van echte verhalen van de vluchtelingen zelf. De representanten van de vluchtelingen wisten het museum te overtuigen van het averechtse effect dat deze goedbedoelde opzet zou hebben, namelijk dat de stereotypering eerder zou worden herbevestigd dan aangevochten. Door nauw samen te werken leerde het museum de eigen vooringenomenheid te verkleinen en ruimte te maken en te geven voor de authentieke stem van mensen die hun vaderland hadden moeten ontvluchten wegens levensbedreigende situaties.

³² www.connectinghistories.org.uk (accessed: 11-02-08)

³³ Zie ook: <http://www.museumoflondon.org.uk/English/EventsExhibitions/Community/Belonging/> (accessed 11-02-08)

- Het Science Museum kende een soortgelijke situatie. In het Dana Centre (hun science-café annex discussieplatform) hadden ze een serie lezingen en discussiebijeenkomsten over 200 jaar ‘Afschaffing van de slavernij’ willen programmeren. Het zou dan vooral gaan over de verschrikkingen van de slavernij. Geconfronteerd met de plannen wist de klankbordgroep van mensen met een Afro-Caribische achtergrond de staf te overtuigen van de weinig vernieuwende inzichten die dit zou opleveren. Uiteindelijk is er een discours uitgekomen over de geschiedenis en wortels van ‘wetenschappelijk’ racisme.³⁴ De klankbordgroep stond uiteindelijk borg voor: het selecteren van facilitators voor de discussies, selecteren van participanten voor de discussies, het meebepalen van de discussieonderwerpen en de vorm waarin die zouden plaatshebben, en het informeren van de staf tijdens het gehele consultatieproces. Het museum is zich door dit project nog weer bewust geworden van het belang van het ontwikkelen van wat ze noemen ‘new narratives’, waar de stem van de participant van groot belang is.
- Het ging op de studiedagen ook over:
 - ‘Inclusive Design’ waarbij werd geopperd dat er zoiets is als optimaal ontwerp als het niet uitgaat van de grootste gemene deler van gebruikers, maar juist van degene die het minst capabel is. Een goedvoorbeeld is het heringerichte entree van het V&A: loopspoor met licht en reliëftegels voor visueelbeperkten, hellingbaan voor rolstoelgebruikers en een ruime trap die ook dienstdoet als ‘zitstoep’. Het Royal College of Art draagt bij aan ‘combatting design failure’ door een jaarlijkse designwedstrijd uit te schrijven die uitgaat van inclusive design. Dit jaar is het thema ‘Design and Dementia’.
 - Hoe contact te leggen met de juiste mensen in een ‘community’. Dat blijkt vaak lastig omdat er altijd snel zichzelf opgeworpen ‘representanten’ zijn waarvan je denkt de representativiteit mee te kunnen dekken, maar dan blijkt dat de ‘community’ zelf dit soort figuren soms uitspuugt. Neem daar de tijd voor, is het motto. Ook zijn ‘communities’ allergisch voor ‘tokenism’, aflat-gedrag van erfgoedinstellingen die voor de korte termijn(subsidies) relaties aanknopen. Als je er aan begint doe het dan zo dat de relatie die je opbouwt duurzaam van karakter is. Natuurlijk ontspon ook de discussie wie bepaalt wie tot welke ‘community’ behoort; of wat een ‘community’ eigenlijk is? Op die laatste vraag suggereerde een der sprekers enigszins poëtisch: “Community is, where community happens.”
 - De uitgangspunten die je idealiter dient te hanteren bij ‘diversity management’ in de eigen organisatie.

Enkele randopmerkingen en persoonlijke notities:

Dit deel wordt afgesloten met enkele kanttekeningen en opmerkingen.

- Veel van de gegeven voorbeelden zijn georganiseerd als projecten. Ze hebben een duidelijk en afgebakend doel en manifesteren zich in een afgebakend tijdspad. In die zin zijn ze ook beperkt in middelen, menskracht en tijd. Vrijwel alle projecten maken vernieuwing en energie los. Zorgelijk is echter dat met het beëindigen van een project eigenlijk ook de continuïteit wegvalt. Het lijkt dan toch veel op een reeks goedbedoelde incidenten. Hoe kun je de continuïteit hiervan beter borgen?
- Veel instellingen hebben te kampen met discontinuïteit. Kennis wordt een paar jaar opgebouwd, maar wordt te weinig institutioneel gedragen. Met het vertrek van een persoon loopt heel veel van de kennis weg. Korte termijn contracten en projectmatig werken lijken dit in de hand te werken. Er waren op beide conferenties opvallend veel jonge blanke vrouwen die als ‘access -, of inclusion officer’ een tijdelijk baan hadden verworven – maar die bij navraag toch ook ervoeren dat met hun aanstelling bij de andere staf opgelucht adem kon worden gehaald omdat zij voor dit onderdeel immers niet meer verantwoordelijk waren of dachten te zijn.

³⁴ Zie ook: <http://www.danacentre.org.uk/events/2007/10/16/162>. Het merendeel van de bijeenkomsten en discussie werd overigens om redenen van gevoeligheid en openheid van spreke in beslotenheid gevoerd. Dit mede op verzoek van de klankbordgroep. (Accessed: 11-02-08).

- Succesverhalen zijn betrekkelijk leerzaam. Spannender was het telkens als het ging om de eigen vooroordelen, oogkleppen, zelf gegraven valkuilen, enz.... Er moeten meer studiedagen over mislukte projecten worden georganiseerd!
- Soms lijkt de discussie doordrongen van een tenenkrommende politieke correctheid en dan telkens weer, als je goed luistert, hoor je door het social-inclusion-jargon heen een authentieke, emotionele betrokkenheid, en ja die ontroert dan wel weer.
- De druk om de maatschappelijke relevantie te bewijzen wordt door de erfgoed-instellingen en de ondersteunende instellingen zoals de Museums, Libraries and Archives Council (MLA) als hoog en zwaar ervaren. In informele gesprekken werd er gezocht en gemopperd over toenemende druk, krimpende budgetten, gebrek aan reflectietijd, enz... Zo is er de afgelopen jaren een aanvang gemaakt met het aantonen van relevantie door middel van de meetbaar gemaakte GLO's (Generic Learning Outcomes). Generieke leeruitkomsten die de erfgoedsector het publiek kan bieden als informele leeromgevingen. Dit begint in Engeland langzaam maar zeker post te vatten. Maar bezinning is nauwelijks mogelijk want de nog nieuwere GSO's (Generic Social Outcomes) dienen nu te worden bewezen...
- Tijdens beide conferenties hebben we ook enkele interessante contacten kunnen leggen voor o.a. de studiereis naar Londen.

De bezochte musea:

- **Birmingham Museum & Art Gallery** is een groot stadsmuseum met een klassieke collectie. Vooral hun collectie pre-Raphaëlieten is beroemd. Ook hier voorbeelden van inclusion gezien. Zo was er een disability route in de vaste collectie uitgezet waarbij stil werd gestaan bij afbeeldingen van mensen met lichamelijke/geestelijke beperkingen of van schilders die in die categorie vallen.
Enkele herinrichtingen gericht op verhoging van access voor gezinnen en families leden onder overdesign of gebrek aan esthetiek. Jammer.
Gallery 33, de van museaal oogpunt gezien beroemde want experimentele, vaste tentoonstelling met etnografica was helaas dicht wegens herinrichting.
Een tijdelijke tentoonstelling over de Arts & Crafts-beweging in Birmingham blonk uit door duidelijke adressering en verantwoording. Het productieteam onder leiding van de conservator was duidelijk gepresenteerd en kon ook worden bereikt voor direct commentaar (middels vrijgegeven e-mail). Mooi!
- Het heringerichte **London Transport Museum** is nostalgiserend van karakter. Mooie zorgvuldige presentatie waar de realistische museumpop in vol kostuum weer helemaal terug is van weggeweest. Een open presentatie over de origine, bouw en realisatie van de ondergrondse, het wel en wee van het busbedrijf en ook nog wat aandacht voor de taxi. Alles in multimediale verpakking, flink aangezette contextuele presentaties en experience design. Opvallend is bij dit soort bedrijfsmusea dat altijd de trom wordt geroerd over de successen (meehelpen de 'carbon foot print' te reduceren door gebruik openbaar vervoer) en wonderen van het eigen bedrijf, en dat het zo angstig stil is als het gaat over de gevaren (terroristische aanslagen) en mislukkingen (brand en instorting).
Enfin, er is veel aandacht voor subtiele 'living history' – je kunt o.a. in zeer gedetailleerde maquettes middels statische miniatuur verrekijkers met een ingebouwd geluidsspeakertje 'inzoomen' op een detailtafeel en zodoende 'gesprekken' beluisteren. Dit levert een intiem gluurgevoel op!
De spectaculaire presentatie (zeer voorbeeldig ingezette nieuwe media) over de afdeling grafisch ontwerp van de Underground is op zichzelf het bezoek ruimschoots waard!
Jammer dat dit museum toegang heft. Maakt een bezoek tijdens de 4de jaars excursie moeilijker.

Bijlage 10

“Good, I like museums...”

ICOM-CECA conferentie, Montreal 2008 - *Cultural Tourism: Trends and Strategies*

Verslag van een studieconferentie van 29 september tot en met 3 oktober 2008

Ruben Smit

Hoe kwam je aan?

“Welcome to Montreal sir. You have been here before? Montreal is great city, sir. Many people live here. About 3.5 million live in greater Montreal, in centre over 1,5 million. Montreal is, after Paris, the largest French speaking city in the world. You like traveling sir? I like it, but too long in airplane is not good, sir. I just went to Damascus for family business. Big city too, but not as nice as Montreal, sir. Montreal in winter, is very, very cold. Damascus is better in winter. Now it is Indian Summer in Montreal, you will like that sir. (...) So you work in heritage business, what is that sir? Oh, Museums? Good, I like museums. In Damascus I went to see museum. Nobody knew where it was. Not even policeman. But museum there is rubbish, sir. Very old, not good. Only in Arabic. Here museums are good. I can bring you. (...) Montreal has many restaurants too, sir. Good food. French, Italian, Korean, Chinese, Japanese – but I don’t like Japanese food, sir, too much uncooked fish, sir. Here are also Arab, Persian, Indian restaurants, you name it, and it is here. (...) Hmm, OK, maybe not Holland-food. But for the rest all nations offer food in Montreal, honestly sir”

Dit is misschien maar éénhonderdste van het vriendelijke geratel dat mijn van oorsprong Syrische taxichaffeur in een continue en leerzame monoloog over mij uitstortte, terwijl hij losjes met zijn vingertoppen zijn taxibusje over de snelweg

joeg, links en rechts, op z’n Amerikaans van baan wisselend en zo het andere verkeer inhalend. We raceten door een landschap van betonwegen op betonpeilers met roestvlekken en graffiti, door buitenwijken van internationale uniforme balkonloze flats, *shopping centres*, loodsen, een school, een fabriek of assemblage bedrijf. De slaap-, werk-, inkoop-, opslag- en overslag-plaatsen van het dagelijkse leven in die altijd wat treurige non-discripte prefabkwaliteit. Allengs diende in de voorruit van de Chrysler-Voyager zich de skyline van glastorens van *Montreal-Central* aan. Het verkeer verdichtte zich. We gingen langzamer rijden. De airco van de auto neutraliseerde elke mogelijk geur van buiten, waardoor beeld en werkelijkheid als in een film gescheiden bleven. Even later werd ik in een opvallend koele avond bij de YWCA afgezet en kon ik mijn kamer betrekken. Mijn ICOM-CECA conferentieweek over *Cultural Tourism: Trends and Strategies* was begonnen, ik kon de stad gaan verkennen.

Waarom ging je?

De conferentie trok mijn belangstelling om een aantal redenen. Ten eerste ben ik ooit in mijn Tropenmuseumtijd jarenlang coördinator evenementen geweest, en organiseerde ik ook speciale informatiedagen voor individuele reizigers die naar tropische landen afreisden. Het ging in dat pre-internettijdperk om het verstrekken van genuanceerde informatie over ontwikkelingslanden als reisbestemming, die verder reikte dan wat de commerciële reisbureaus voorschotelden. Ik heb inhoudelijk dus wel wat met het verschijnsel cultuurtoerisme. Ten tweede vond ik het relevant omdat het aansluit bij de verbreding van ons werkkterrein als erfgoedbrede opleiding. Tot slot was ik specifiek vanuit mijn onderzoek in het lectoraat benieuwd in hoeverre er lezingen waren die aan zouden sluiten bij 'identiteitsverschaffend leren' dat cultuurtoerisme het individu kan bieden.

Hoe vond je het?

Natuurlijk was het erg leuk om een week ondergedompeld te zijn in een internationale groep van ruim 200 gemotiveerde vakgenoten rondom een relevant thema. En dat in Montreal, met die vreemde en interessante mengeling van de typisch Europees aandoende sfeer (de oude stad met kasseien wegen, en oude huizen) en anderzijds alle karaktertrekken van een typisch Noord-Amerikaanse stad met bijhorende architectonische allure. Verder heeft ICOM-CECA bestuurslid Arja van Veldhuizen (bij ons gastdocent en werkzaam als erfgoedconsulent in de provincie Utrecht) mij enorm geïntroduceerd in haar netwerk. Dat was fijn en relevant. Ik ben dan al wel ruim 16 jaar lid van ICOM (en ook van CECA), maar dit was pas mijn tweede conferentie.

Waar ging het over?

Inhoudelijk werden er rondom het centrale thema een paar belangrijke conclusies getrokken. André Vallerand, President - *World Centre of Excellence for Destinations* (CED) stelde dat wereldtoerisme maar liefst 30% van het de wereldeconomie beslaat en dat is nog steeds groeiende. Een regionale of nationale identiteit kun je maar moeilijk exporteren, dat kun je maar beter als toerist meemaken. En dan ontstaat er al gauw een spanning tussen de veerkracht van de lokale kwaliteit van het erfgoed in aanbod en de soms toenemende druk van de toeristische vraag. Hoe houd je de culturele, natuurlijke en menselijke bronnen duurzaam? Zijn organisatie heeft een zelfbeoordelingsinstrument on line waar een lokale gemeenschap de eigen kwaliteit van hun cultuurtoeristische aanbod kunnen meten. Het ging gedeels dus over (culturele) duurzaamheid van cultuurtoerisme en de ernst die gemaakt moet

worden (cultuur)toerisme zo te organiseren dat de lokale bevolking ook trots blijft op de eigenheid. Dat authenticiteit per definitie door massatoerisme onder druk komt te staan. Over het ontstaan van *tourist traps*. Over het verschijnsel 'destinisation' waar de *tourists gaze* de lokale bevolking eerst murw heeft gestaard en waar uiteindelijk een gedysneyficeerde versie van de werkelijkheid wordt opgevoerd voor de niet meer zo onnozele toerist - die vervolgens bekend maakt dat het een *tourist trap* is geworden. Vanuit de Ethische commissie van ICOM was er een bijdrage die inging op een vergelijking van de bestaande protocollen en gedragslijnen in de wereld van de toeristenbranche en de museumwereld. Conclusie: de richtlijnen zijn er maar de toerist kent ze niet. Hier ligt nog een belangrijke voorlichtingsrol voor zowel het erfgoedveld als de toeristenbranche.

Michel Archambault, van de Université du Québec vulde aan dat ongeveer 10,15 jaar geleden "Cultuur" en "Toerisme" nogal scherp in contrast tot elkaar stonden. Toerisme beperkte zich tot de s-strip: vaak een geografisch smalle (kust)strook van maximaal een paar kilometer breed waar zich het s-aanbod concentreert van sun, sea, surf, sand, sangria & sex. Cultuur was iets voor echte reizigers. Dat had weinig met toerisme te maken. Tegenwoordig is er sprake van ander (cultuur)gedrag onder toeristen. De tegenwoordige toerist/reiziger is hoger opgeleid en beschikt over meerdere (e-)bronnen alvorens hij vertrekt. Het 'even er uit breken' is voor hem een 'levensnoodzaak' geworden. Hij gaat vaker en korter met vakantie. *City-breaks* zijn zeer populair. *Last minute* levert een gevoel van avontuur. Hij wil geen toerist zijn die bezoekt, maar een reiziger die deel uitmaakt van de bezochte cultuur. Hij hunkert naar autonomie en *discovery*, naar *interaction*, *wonder*, *participation* en *sharing culture*. De s-oriëntatie is vervangen door de e-orientatie: *entertainment*, *excitement* en *education*. Hier liggen uitgesproken kansen voor erfgoedaanbieders. Het gaat volgens hem immers om het bieden en vinden van authenticiteit, narratieve geschiedenissen, en het deelnemen aan - en later weer delen (youtube, trip.advisors, podcasts) van opgedane ervaringen. E-cultuur neemt ook hier een steeds prominentere plek in: online voorpret, beschouwingen op tripod.com lezen van mensen die je voorgingen, voorbereiding op de reis van het beschikbare cultuuraanbod via officiële (geïstitutionaliseerde) websites of juist particuliere blogs. En dan later zelf weer je eigen ervaringen online zetten. Dat laatste werd meerdere keren aangehaald als essentieel. De ervaring delen, er over willen vertellen. Zo sprak Michel Zins (van een ontwerp bureau dat nu ook 'ervaringen' ontwerpt) in die context over het hebben van *Conversational Capital* als een vorm om je identiteit naar anderen toe te definiëren. 'Ik ben in Montreal geweest en heb dit en dat meegemaakt.' Dat gegeven zegt iets over wie ik ben of wie ik zou willen zijn. Inhoudelijk dacht ik dat we in het denken over cultuurtoerisme verder zouden zijn. Dat viel eerlijk gezegd toch wat tegen. Het bleef op museaal vlak in veel gevallen wat hangen in een paar thema's. Zoals *crowd control* een nogal defensieve benadering over het publiek van musea die zich overspoeld weten. Directeur publiekszaken van het Louvre, Catharine

Guillou, gaf aan dat haar *front of house staff* zich inderdaad belegerd voelt. Met 7,9 miljoen bezoekers per jaar is dat ook wel begrijpelijk. Ze beklagde zich dan ook dat de gemiddeld 25 seconden die de bezoekers oog in oog staan met de Mona Lisa eerder ritueel van karakter is dan dat het een esthetisch genoeg oplevert. Ze sprak dan ook over het verschijnsel *hyper attendance*. Directeur Glenn Lowry van het MoMA zocht de oplossing de drukte het hoofd te bieden met een uitbreiding (tja zo kan dat ook) in combinatie met een ruimere 'hang' van de kunst, meer witruimte. Dat bood rust. Dit naast goede basisfaciliteiten (garderobe, oriëntatie, interpretatie), en een heldere routing met een natuurlijk flow. Er was in die context uiteraard veel

terechte aandacht voor *visitors care*.

Bijna onvermijdelijk was het bieden van een 'experience' - waar links en rechts de inmiddels wat onontkoombare Pine en Gilmore weer de kop op staken. Aardig in die context is wel weer de gedachte dat je van je publiek (de cultuurtoerist) ook wel wat mag verwachten. Mary Hollick, van de University of Ballarat, Australie kaartte naar mijn idee terecht aan dat de Creative City toekomst heeft. Een stad met universiteiten en hogescholen, met schrijvers, kunstenaars, dichters, filmers, theaters, en ja, interessante musea heeft grote aantrekkingskracht. Verfrissend was haar waarschuwing voor het verlagen van de kwaliteit: "Lowering the threshold, yes. But never the content!"

Francine Lelièvre, directeur van een der gastmusea, Pointe-à-Callière, (Archeologie en geschiedenis van Montreal) was wel expliciet in haar benadering om de bezoeker een goede (leer)ervaring te

geven. Ze begon met een management statement: “When the World around moves, you need to change, to be the same...” Zij stelde dat een erfgoedinstelling een reeks van memorabele herinneringen kunnen losmaken. Het zijn (in de herinnering): speciale plekken, speciale landschappen en/of speciale samenkomsten met anderen. Als erfgoedinstelling biedt je op excellent niveau iets dat authentiek is, origineel, esthetisch, gedenkwaardig en toegankelijk. Zet die ervaringsgerichte kwaliteiten in een narratief: met een goede aansluiting op de doelgroep (front-end evaluation), richt je op de inhoud als een onderzoeker van het ‘onbekende’, zoek naar exclusiviteit en neem risico’s. Onderneem weldegelijk *pilot projects* voordat het echt wordt geïmplementeerd – testen, testen, en testen. Bepaal je visie en je richting en houdt die vast, met respect voor afwijkend ideeën. Zoek uitdragers die je ideeën meedragen en mee helpen te verspreiden. Bouw vanuit kernwoorden een narratief, een eigen originele geschiedenis. Wees bewust van meerdere kanten van dat narratief. Dat wat goed is vanuit het ene perspectief kan desastreus zijn vanuit het andere perspectief. En tot slot: wek nieuwsgierigheid en ‘reizigerszin’ of mooier en eigenlijk onvertaalbaar ‘*wanderlust!*’

Was alles even goed?

Nee, dat kan ook niet. Maar dat kan bij geen enkele conferentie. Er zitten altijd sterke en zwakke presentaties tussen. *A bit of cherry picking is part of life...* Uiteindelijk ervaar ik het resultaat van de conferentie als heel geslaagd, met een paar zaken die beter hadden gekund. Het format van de conferentie was bijvoorbeeld wat ouderwets. Van 9.00 – 10.30: vier keynotes met na afloop 5 minuten vragen uit de zaal. Koffiepauze. Om 10:50 – 12.20: andermaal drie a vier keynotes met na afloop 5 minuten vragen. Lunch. Vervolgens van 14:00-15:30: weer vier lezingen

met na afloop 5 minuten vragen. Theepauze. Tot slot van 15:45 – 17:00: de laatste drie keynote-lezingen met na afloop 5 minuten vragen. Einde. De aanwezige kennis in de zaal werd zo helaas nooit goed aangeboord. De conferentie had baat kunnen hebben met enkele workshopachtige sessies waarin in kleiner verband een onderwerp had kunnen worden uitgediept. Met zo’n 175 deelnemers per dag is dat ook wel weer veel lastiger te organiseren als je niet beschikt over verschillende grotere ruimtes – realiseer ik me.

Wat was mooi?

Een (buiten de thematiek van de conferentie) gepresenteerde paper van Colette Dufresne (Directeur van de afdeling museologie Universiteit van Montreal en voorzitter van ICOM-CECA) ging over het verschijnsel fantasie en verbeelding in relatie tot kennisvorming. Door een onderzoekstechniek van hardop denken – of liever de bezoeker uit te nodigen de innerlijke dialoog die wordt aangaan met een kunstwerk hardop uit te spreken – heeft zij de prompte ervaring in kaart gebracht. Bezoekers werden gevraagd hardop uit te spreken wat ze dachten, voelden, herinnerden bij het zien van realistische en narratieve schilderijen. Analyse van die opgenomen monologen leidde tot de conclusie dat verbeelding en al of niet verzonnen werkelijkheid de bezoeker helpt cognitieve drempels te slechten, waardoor hij of zij makkelijker oude bestaande kennis aanboort. Vaak begon de beschouwer met te beschrijven wat hij zag. (Al of niet juiste persoonlijke observatie) en vervolgens ontsluit de beschouwer oude herinneringen, vertelde verhalen van vroeger. Fantasie helpt zo de werkelijkheid te construeren. Te accommoderen zou Piaget zeggen. Ik vond het een spannende onderzoeksvorm die navolging zou mogen krijgen.

De avondprogramma’s boden kansen om daadwerkelijk diverse musea en het Biodome (natuurhistorisch science centre waar klimaatzones worden nagebootst) te bezoeken in een zeer gastvrije ambiance met een drankje en een hapje. Zo was er ruimschoots de ruimte voor ontmoeting. De organisatie was logistiek prima in orde. En het slotfeest was stijlvol en ontspannen. Al met al bood deze conferentie een bijzondere kans om weer nieuwe vakgenoten te ontmoeten.

En, ja, links en rechts werd opvallend vaak gevraagd naar hoe het gaat op de Reinwardt Academie. Naar Peter van Mensch, Nico Halbertsma en Jan Sas (en ook naar oud collega’s die niet bij ons werken). Zo zie je maar dat de Reinwardt Academie tot ver over de grens bekend is...

Cultuurtoerisme is een fenomeen dat goed past in ons curriculum. En ik durf de stelling wel aan dat diverse thema’s die de revue hadden gepasseerd ook op de Reinwardt worden aangekaart (BA en MA). Met name in de studiereizen, maar ook in blok 3 van jaar 1, en de blokken 1 en 2 is er aansluiting. Misschien nog eens over hebben in relatie tot PICO 3 – onze verfijning van het curriculum?

Bijlage 11

Als een spin in zijn web

Drie internationale bijeenkomsten in de Reinwardt Academie

De afgelopen week was een van die weken waarin de Reinwardt Academie zich kon profileren als belangrijk knooppunt in een internationaal netwerk van instellingen en organisaties op het gebied van erfgoed. Woensdagavond ontvingen wij een groep Britse museumeducatoren die deelnamen aan een studiereis, donderdag en vrijdag organiseerden wij een workshop met de directeur van het Musée International de la Croix-Rouge (Genève), en vrijdag waren we gastheer van het afsluitende symposium van de door het Koninklijk Instituut voor de Tropen georganiseerde expertmeeting “Museums, Society & Development”. Het samenvallen van deze bijeenkomsten in één week was toeval en misschien niet handig, maar ik prijs mijzelf gelukkig te mogen werken in een academie die (binnen de beperkte middelen) studenten, oud-studenten en docenten in spannende, creatieve bijeenkomsten samenbrengt met een grote verscheidenheid van binnen- en buitenlandse specialisten, als aanvulling op het reguliere curriculum.

Group for Education in Museums

Van 14 t/m 17 mei organiseerde de Britse Group for Education in Museums een “Netherlands Study Weekend”. Nico Halbertsma – als trustee actief binnen GEM – stelde een gevarieerd programma samen waarin gekeken werd naar de relatie tussen publieksbegeleiding en tentoonstellen. Thema’s waren “The engagement of education departments in the development of exhibitions” en “The pros and cons of simultaneous development of learning activities and an exhibition”. Als opmaat voor een reeks bezoeken aan musea in Den Haag en Amsterdam, werden de vijftien deelnemers met een maaltijd ontvangen op de Reinwardt Academie. Nico Halbertsma en Peter van Mensch gaven een theoretische inleiding op het programma. Op zaterdag leverde ook Léontine Meijer-van Mensch nog een bijdrage aan het programma door een museologische toelichting op het concept van de inrichting van het Joods Historisch Museum.

Door de betrokkenheid van Nico Halbertsma speelt GEM een belangrijke rol bij het uitwisselen van ervaringen betreffende publiekbegeleiding in musea tussen het Verenigd Koninkrijk en Nederland. Het GEM tijdschrift *Journal of Education in Museums* is aanwezig in onze bibliotheek.³⁵ Oud-studenten herinneren zich ongetwijfeld GEM-voorzitter John Reeve uit de tijd dat hij Head of Education was van het British Museum. John was ook verschillende malen gastdocent in het bachelor- en masterprogramma. Samen met GEM-directeur John Stevenson begeleidde John Reeve de groep museumeducatoren op hun reis door Nederland.

Aan het eind van de excursie constateerde Nico dat de deelnemers “laaiend enthousiast waren, over alles en vooral de openheid van alle medewerkers”.

Musée International de la Croix-Rouge et du Croissant-Rouge

Op 15 en 16 mei organiseerde Léontine Meijer-van Mensch een workshop met Roger Mayou, directeur van het Rode-Kruis-Museum te Genève en Patrick Auderset, "chef de project acquisitions et conservation" van hetzelfde museum. Het Rode-Kruis-Museum is een bijzonder interessant museum dat zich ontwikkeld heeft van een museum over de geschiedenis van het Rode Kruis naar een museum over humanitaire hulp.³⁶ Als “idea museum” zoekt het naar vernieuwende presentatievormen om de boodschap uit te dragen. Aan de workshop namen in totaal een vijftiental studenten (uit het bachelor-

³⁵ www.gem.org.uk

³⁶ www.micr.org

en masterprogramma) en vijf docenten deel met een harde kern van een tiental studenten die aan alle drie sessies deelnamen. Op donderdagavond verzorgde Jan-Willem Nuisker een vrolijke boottocht door de Amsterdamse grachten.

Roger Mayou and Patrick Auderset tijdens de MICR-workshop (foto Ester Thwaite)

Gedurende de workshopbijeenkomsten werd enerzijds de bestaande presentatie kritisch geanalyseerd en werden anderzijds de uitgangspunten van de nieuwe presentatie besproken. Na afloop gaf Roger Mayou te kennen zeer onder de indruk te zijn van de kwaliteit van de discussiebijdragen van de studenten. Het viel hem op dat de studenten goed in staat waren museologische problemen te doorgronden en goed op de hoogte waren van actuele museologische ontwikkelingen. Hij zei dat hij zich geen zorgen maakte over de toekomst van musea als dit de kwaliteit van de toekomstige medewerkers is.

Ondanks de positieve woorden van Roger Mayou leidde Léontine uit de discussies af dat er toch nog wel een paar lacunes waren in de theoretische kennis van de studenten, vooral betreffende het thema “gender”. Het stimuleerde haar in het voornemen om volgend jaar een of meer colleges aan dit thema te besteden.

Roger Mayou gaf aan geïnteresseerd te zijn in een vervolg workshop in een later stadium van de voorbereiding van de nieuwe presentatie. Het museum wil graag stagiaires om een bijdrage te leveren aan het proces. Mede daarom nam ook Mirjam Wijnands aan de workshop deel.

Museums, Society & Development

Van 15 t/m 17 mei organiseerde het Koninklijk Instituut voor de Tropen een internationale expert meeting waarin tien “young and upcoming museum professionals from Africa, Asia, Latin America and Europe” van gedachten wisselden over de relevantie van musea in de wereld van vandaag. Op vrijdagmiddag 16 mei werden de resultaten gepresenteerd tijdens een openbaar symposium in de Reinwardt Academie.

Er waren drie thema’s: “Community participation and ownership of the museological process”, “Museums as institutions about others and ourselves”, en “Citizenship, education and the needs of the community”.

Twee van de “young and upcoming museum professionals” waren goede bekenden: Daan van Dartel (oud-student van het masterprogramma) en Paula dos Santos (docent en managing-director van het

masterprogramma). Het symposium werd georganiseerd door Lydia Kitungulu, in het kader van haar stage als student van het masterprogramma.

Amsterdam, 18 mei 2008

Peter van Mensch

Bijlage 12

Bijdragen van lector en docent-leden van de Kenniskring aan de inhoudelijke (her)oriëntatie van erfgoedinstellingen en –organisaties

Nederland

Amsterdams Historisch Museum (Ruben Smit)
 Instituut Collectie Nederland (Peter van Mensch)
 Kasteel-museum Sypesteijn (Peter van Mensch)
 Nationaal Historisch Museum (Peter van Mensch)
 Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (Ruben Smit)
 Nederlands Muziek Instituut (Peter van Mensch)
 Tropenmuseum (Léontine Meijer, Paula dos Santos en Peter van Mensch)

Internationaal

International School of Museologie, Celje (Léontine Meijer)
 Jüdisches Museum Berlin (Léontine Meijer en Peter van Mensch)
 Mouvement International pour la Muséologie Nouvelle (Paula dos Santos)
 Musée International de la Croix Rouge, Genève (Léontine Meijer)

Actieve bijdragen van lector en docent-leden van de Kenniskring aan activiteiten van erfgoedinstellingen en –organisaties

Nederland

Cultuur Netwerk Nederland (Jan Sas, Ruben Smit)
 ErfgoedArena (Léontine Meijer)
 Gemeentemuseum Den Haag (Paula dos Santos)
 Instituut Collectie Nederland (Léontine Meijer en Peter van Mensch)
 Joods Historisch Museum (Léontine Meijer)
 Landelijk Contact Museumconsulenten (Ruben Smit)
 Master Wetenschapscommunicatie, Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen, Vrije Universiteit, Amsterdam (Léontine Meijer)
 National Instituut voor Nederlands Slavernijverleden en erfenis (Léontine Meijer)
 Nederlands Keramiekmuseum Het Princessehof (Léontine Meijer)
 Programma Erfgoedstudies, Universiteit van Amsterdam (Léontine Meijer en Peter van Mensch)
 Salon de Muséologie (Peter van Mensch)
 Sectie Marketing & PR, Nederlandse Museumvereniging (Ruben Smit)
 Stedelijk Museum Amsterdam (Jan Sas)
 Stichting Computer Erfgoed Nederland (Peter van Mensch)

Internationaal

Arbeitskreis Museumspädagogik Ostdeutschland (Léontine Meijer)
 Deutsches Historisches Museum, Berlin (Léontine Meijer)
 Group for Education in Museums (Peter van Mensch en Léontine Meijer)

ICOM Deutschland (Léontine Meijer)

Institut für Kulturtheorie, Kulturforschung und Künste, Leuphana Universität, Lüneburg (Jan Sas)

International School of Museology, Celje (Léontine Meijer en Peter van Mensch)

Mouseion, Göteborgs Universitet/ Världskulturmuseet, Göteborg (Paula dos Santos)

Museumsakademie Joanneum, Graz (Léontine Meijer)

Netzwerk Ausstellen und Präsentieren (Léontine Meijer)

Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias, Lissabon (Paula dos Santos).

Universitätslehrgang Exhibition and Cultural Communication Management, Universität für angewandte Kunst, Wien (Léontine Meijer)

Bijlage 13

Stockholm

Peter van Mensch & Léontine Meijer-van Mensch

Afgelopen week (4-7 december 2008)) waren wij in Stockholm. Wij waren daar in eerste instantie om te praten met de staf van SAMDOK. Er zijn ongeveer 70 musea in Stockholm. Daarvan hebben we er enkele bezocht, met name musea die belangrijke museologische ontwikkelingen laten zien.

SAMDOK.

SAMDOK is een organisatie die in Zweden het documenteren van de eigen tijd coördineert. Al vanaf 1977 zet men projecten op om aspecten van de hedendaagse Zweedse samenleving vast te leggen door het verzamelen van objecten, aangevuld met ander documentair materiaal, zoals interviews. Hoewel de organisatie, met name door hun methodologische aanpak, wereldwijd één van de belangrijkste voorbeelden vormt hoe men het documenteren van de eigen tijd kan aanpakken, is SAMDOK altijd terughoudend geweest bij het publiceren van de ervaringen in het Engels. De typisch Zweedse bescheidenheid is jammer want dat maakt het lastig het interessante werk van SAMDOK te bespreken in opleidingen zoals de onze.³⁷ Recent heeft men besloten wat meer naar buiten te treden. Een belangrijke stap was de viering van het 30-jarige bestaan. Ter voorbereiding verscheen een Engelstalige versie van het tijdschrift *Samtid & Museer*. Op 15-16 november 2007 werd een congres georganiseerd onder de titel “Connecting Collecting”.³⁸

Het congres resulteerde in het voornemen om de aandacht voor het documenteren van de eigen tijd organisatorisch vorm te geven in een internationaal discussieplatform. De uitgave van de nieuwsbrief *Collectingnet* is daartoe de eerste stap.³⁹ De ambitie is om een internationaal comité binnen de International Council of Museums op te zetten. Onze reis naar Stockholm was vooral bedoeld om te onderzoeken welke rol de Reinwardt Academie bij dit initiatief kan spelen.

We bespraken de strategie die nodig is om ICOM's Executive Council enthousiast te krijgen voor het voorstel. De daarna te volgen formele procedure zou moeten leiden tot de officiële goedkeuring tijdens de General Conference van 2010 (in Sjanghai). De inbreng van de Reinwardt Academie speelt een cruciale rol. Niet alleen is er bij de academie veel inhoudelijke expertise aangaande theorie, praktijk en ethiek van collectievorming (verzamelen en afstoten), de academie beschikt ook over een uitgebreid netwerk binnen het museale werkveld. Met de meeste leden van de Executive Council bestaan professionele en persoonlijke banden. Omgekeerd is het voor de Reinwardt Academie goed om een rol te spelen in dit proces. Het versterkt de internationale positie van de academie, maar tegelijkertijd profiteren we ook inhoudelijk. Collectievorming vormt een belangrijk onderwerp binnen het curriculum van zowel bachelor- als masterprogramma. Deelnemen aan een internationale uitwisseling van ideeën en praktijkervaringen leidt tot verrijking en verdieping van de programma-inhoud. Op deze manier vormt een internationale samenwerking een waardevolle aanvulling

*Nordiska Museet*⁴⁰

SAMDOK is opgezet vanuit het Nordiska Museet. Dit museum is het grootste en belangrijkste cultuur-historische museum van Zweden. De presentatie van het museum is opgebouwd vanuit een

³⁷ Informatie over SAMDOK is lastig te vinden. Ga naar www.nordiskamuseet.se, blijf in de Zweedse versie en klik op SAMDOK, links onder. Klik dan op “In English”. Deze pagina geeft algemene informatie over het project. Scroll naar onder voor Engelstalige publicaties die in pdf format zijn te downloaden. Het tijdschrift *Samtid & Museer* bevindt zich in de bibliotheek van de Reinwardt Academie.

³⁸ Het boek dat naar aanleiding van het congres verscheen is via voornoemde website te downloaden.

³⁹ Er verschenen drie nummers. Volgende week verschijnt nummer vier met een kort artikel over de aandacht voor theorie, praktijk en ethiek van het verzamelen binnen het curriculum van de Reinwardt Academie. De nieuwsbrief is via voornoemde website te downloaden.

⁴⁰ www.nordiskamuseet.se

aantal thema's. We bezochten twee nieuwe: "Zweedse interieurs van 1870 tot 2000", en "Sápmi" (over Sami in Zweden).

Dit is de beschrijving die het museum zelf geeft van de tentoonstelling "Zweedse interieurs": "How were rooms furnished when the first televisions appeared in the 1950s, and what is typical for a piece of Jugend Style (Art Nouveau) furniture? Interiors is an exhibition on the way we have lived and furnished our homes in modern times. Parts of an 1880s drawing room, a turn of the century Jugend interior, a 1930s room, a typical Swedish interior from the 1950s and one from the construction boom of the 1970s form part of the exhibition. Alongside the rooms themselves there are examples of the latest furniture styles in each period and samples of colours, techniques and materials in common use. The 21st century is represented in a photographic installation. The photographer Mikkel Ørstedholm has visited contemporary homes in various parts of Sweden."

Tentoonstelling Zweedse interieurs in het Nordiska Museet.
Foto links: Peter Segemark ©Nordiska museet; foto rechts: Peter van Mensch.

Naast enkele min of meer compleet gereconstrueerde interieurs zijn er vrijwel alleen stoelen te zien (zie foto links). Dit sluit aan bij een traditie binnen kunstnijverheidsmusea om stijlonwikkelingen vooral te laten zien aan de hand van stoelen. De interieurs verbeelden vrijwel uitsluitend de wooncultuur van de middenklasse. In een poging recht te doen aan sociale verscheidenheid zijn hier en daar maquettes toegevoegd die een beeld geven van de woonomstandigheden van armen.

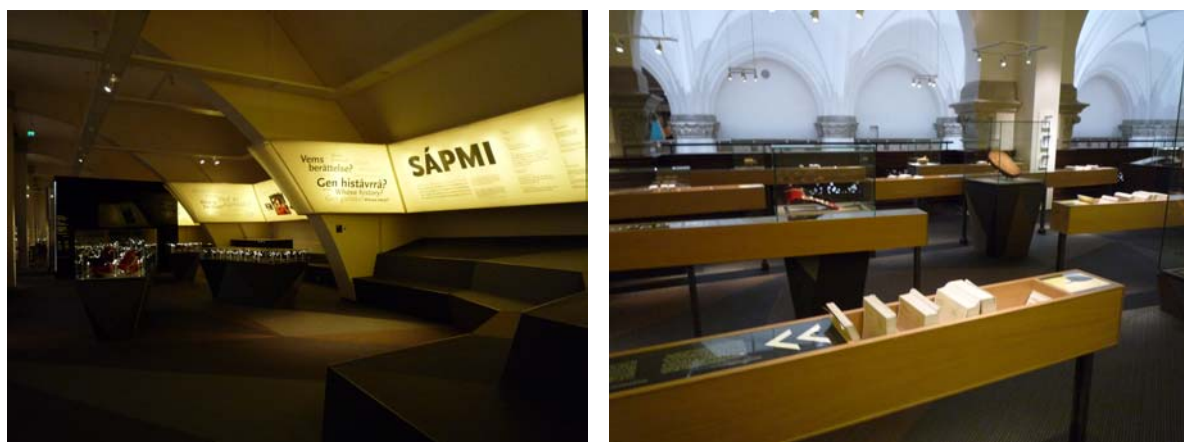
Overigens blijkt het Nordiska Museet goed te hebben gekeken naar de British Galleries van het Victoria & Albert Museum (Londen), maar de interactieve elementen waren helaas niet overgenomen. Zo laat deze tentoonstelling zien dat er zelfs (?) in zo'n vooruitstrevend museum als het Nordiska Museet nog veel te ontwikkelen valt op het gebied van het verwerken van leertheorieën in de tentoonstellingen.

"Sápmi is an exhibition about Sami life in Sweden. It's a story of possibilities and difficulties, power and resistance, rights and unrighteousness. Sápmi also seeks to show how the Sami have influenced the Swedish and the Swedes have influenced the Sami." De Sami kent men in Nederland wellicht beter onder de naam Lappen. Er zijn ongeveer 80.000 mensen die zichzelf Sami noemen. Zij wonen in het noorden van Noorwegen, Zweden, Finland en Rusland. In Zweden wonen ongeveer 20.000 Sami. De Sami kennen een lange periode van onderdrukking en discriminatie. Hoewel de tentoonstelling in het Nordiska Museet met respect over de Sami spreekt en kritische vragen stelt over de wijze waarop in de Zweedse samenleving met Sami en Sami cultuur werd (en wordt) omgegaan, is het wel erg een tentoonstelling over de Sami als "de ander".

Overigens is het wel interessant om te zien hoe het museum zichzelf ter discussie stelt.⁴¹ Een intrigerende sleutelzin in de tentoonstelling is: "One way to be Sami is to be represented in the

⁴¹ Zie daarover o.a. ook het boekje dat bij de tentoonstelling hoort: *Sápmi – om att vara same i Sverige/Sápmi – on being Sami in Sweden* (Nordiska Museet, Stockholm 2007).

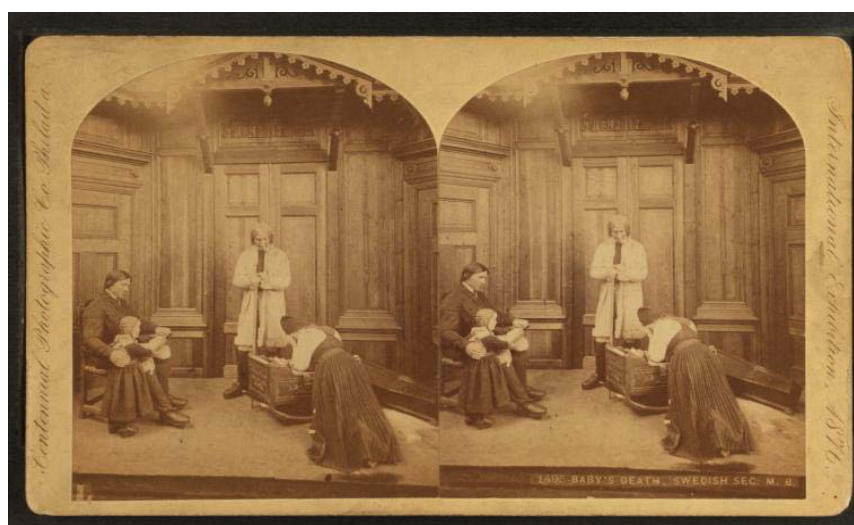
collections of the Nordiska Museet". Het museum laat zien wat dat betekent, niet alleen door voorwerpen te presenteren, maar ook via kopieën van oude registratiekaarten (zie rechter foto). De rol van fotografie komt aan de orde en het werk van fysisch antropologen wordt kritisch onder de loep genomen.

Tentoonstelling Sápmi in het Nordiska Museet. Foto's: Peter van Mensch.

Artur Hazelius

Hazelius (1833-1901) is een van de sleutelfiguren in de geschiedenis van musea. Van oorsprong was hij taalkundige. Hij speelde bijvoorbeeld een belangrijke rol bij de standaardisering van de spelling van het Zweeds. Vanuit een romantisch-nationalistische belangstelling reisde hij graag en veel door het platteland, mede op zoek naar oude volksverhalen. De gedachte was dat in deze verhalen de zuivere Zweedse volksziel te destilleren viel. Tijdens zijn reizen merkte hij dat de materiële cultuur van het platteland onder invloed van de modernisering sterk aan het veranderen was. Veel tradities verdwenen, traditionele volkskleding werd niet meer gedragen, boerderijen werden verbouwd. Door het verzamelen van objecten (aanvankelijk vooral kleding, later complete huizen) probeerde hij het beeld van het oude Zweden van het midden van de 19de eeuw vast te leggen. In 1873 opende hij een volkskundig museum in Drottninggatan 72 te Stockholm. Dit museum groeide later uit tot het Nordiska Museet.

Stereoscopische foto's Zweedse presentatie tijdens Wereldtentoonstelling van 1876 (Philadelphia)

In zijn museum, maar vooral ten behoeve van de Zweedse inzendingen van de wereldtentoonstellingen van 1876 (Philadelphia) en 1878 (Parijs), experimenteerde hij met nieuwe presentatievormen.

Hazelius maakte veel indruk met zijn narratieve enceneringen, zoals de scene van de dood van een pasgeboren baby. Toch was hij niet de “uitvinder” van dit presentatietype. De Deense etnoloog Bjarne Stoklund maakte korte metten met de “Hazelius mythe”.⁴² Stocklund wees er op dat al in de wereldtentoonstelling van 1867 (Parijs) volkskundige enceneringen werden tentoongesteld van poppen in klederdracht, vaak aangevuld met (delen van) interieurs. De wereldtentoonstelling van 1867 was de eerste wereldtentoonstelling met afzonderlijke “landenspaviljoens” en het begin van een traditie waarbij landen hun eigenheid benadrukten op basis van volkscultuur. Later zou dit uitgroeien tot het nabouwen van complete dorpen, bewoond door levende personen. Stocklund ziet daarin een parallel met het ontstaan van openluchtmusea.

*Skansen*⁴³

Het Nordiska Museet werd in 1873 gesticht. Het huidige gebouw werd in 1907 geopend. Vanuit de wens voorwerpen in context te presenteren, stichtte Hazelius in 1891 een openluchtmuseum: Skansen. Hij betrok zelf een van de panden op het terrein en werd in 1901 ook op het museum-terrein begraven.

Links: Het Nordiska Museet gezien vanaf het terrein van Skansen met een Sami hut op de voorgrond.
Rechts: Het graf van Artur Hazelius. Foto's: Peter van Mensch

Skansen is de “oermoeder” van alle openluchtmusea.⁴⁴ Ook ons eigen Nederlands Openluchtmuseum (Arnhem) is schatplichtig aan het museum in Stockholm.⁴⁵

Al vanaf het begin is Skansen het hele jaar open. Dat geeft de mogelijkheid om iets met de seizoenen te doen. Vanaf 1903 organiseert men ieder jaar een grote Kerstmarkt in de weekenden tijdens Advent. Deze Kerstmarkt (“Julmarknaden”) is bijzonder populair. Grote aantallen mensen verdringen zich voor de kraampjes op het grote centrale terrein. Het aanbod bestaat uit kunstnijverheid, allerlei soorten traditioneel eten en allerlei soorten snoepgoed. Oude ambachten worden getoond en volksmuziek wordt ten gehore gebracht. Het museum stelt ook een aantal huizen open die voor de gelegenheid in Kerstsfeer zijn ingericht.

⁴² Bjarne Stoklund, ‘International Exhibitions and the New Museum Concept in the Latter Half of the Nineteenth Century’, *Ethnologia Scandinavica* 1993, (23): 87-113.

⁴³ www.skansen.se

⁴⁴ Over de geschiedenis van openluchtmusea is onlangs een prachtig boek verschenen: Sten Rentzhog, *Open air museums. The history and future of a visionary idea* (Jamtli Förlag & Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007).

⁴⁵ Zie over de ontstaansgeschiedenis van het Nederlands Openluchtmuseum: Ad de Jong, *Dirigenten van de herinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland* (SUN, Nijmegen 2001).

Skansen, de Kerstmarkt en een in Kerstfeer ingerichte kamer in het Hazelius Huset. Het huis is het geboortehuis van Hazelius dat in het begin van de 20ste eeuw in de collectie van het museum werd opgenomen. Foto's: Peter van Mensch

Arjen Kok vertelde tijdens een workshop met de masterstudenten het verhaal van de verwerving van een boerderij uit Lilla Brödhult (provincie Blekinge). De van oorsprong 18de eeuwse boerderij (Kyrkhultsstugan) werd in 1890 door Hazelius zelf verworven. De zoon des huizes beschreef hoe dat gebeurde: "Hazelius came to us late one evening at about eleven o'clock. We had all gone to bed when there was a knock at the door, and my sister Bengta hurried to the door to ask who was there. A voice replied that it was Doctor Hazelius from Stockholm. Bengta opened the door and Hazelius handed her a card with his name on it. And then he asked Bengta if he could come in and look at the cottage. Inside the house, he started talking to my father, and Father and Bengta followed Hazelius through the downstairs and the upstairs rooms of the building, and you could tell he was surprised by this old way of building because he kept clapping his hands as he went about in all the corners. In the end Hazelius asked my father if he wanted to sell the house, and that was done in the winter of 1891."⁴⁶

Kyrkhultsstugan met Léontine in de rol van Hazelius. Foto's: Peter van Mensch.

Skansen besteedt ook aandacht aan planten en dieren, met name die een rol spelen/speelden in economie en folklore. De eerste dieren die werden opgenomen waren rendieren als onderdeel van een deel van het park dat gewijd was aan de Sami. Er is tegenwoordig een dierenpark met inheemse wilde dieren en er is een park met oude huisdierrassen. In het deel van het park dat gewijd is aan de Sami is men bezig planten bijeen te brengen die voor de Sami betekenis hebben. Opvallend is dat bij het Sami-deel een informatiepaneel is geplaatst met informatie over de Sami in het heden en de vraag wie tot

⁴⁶ Ralph Edenheim, *Skansen. Traditional Swedish Style* (Scala Books, London 1995) p. 69.

deze bevolkingsgroep hoort. Deze vorm van contextualisering komt elders in het park niet voor. Ondanks de positieve bedoeling benadrukt het paneel de positie van de Sami als “de ander”.

Djurgården

Het Nordiska Museet en Skansen liggen op het eiland Djurgården. Het eiland vormde aanvankelijk het jachtterrein van de Zweedse koningen, maar ontwikkelde zich tot stadspark met recreatieve functie (vergelijkbaar met Hyde Park in Londen en Tiergarten in Berlijn). Het gebied is een interessant voorbeeld van een mix van museale en paramuseale voorzieningen, aangevuld met theaters, restaurants, e.d. Aan de museale kant van het spectrum vinden we er naast eerder genoemde musea ook een natuurhistorisch museum (Biologiska Museet), een kunstmuseum (Liljevalchs Kunsthall), het

Eland koe in het dierenpark van Skansen en informatiepaneel Sami. Foto's: Peter van Mensch.

museum gebouwd rond het “opgegraven” schip de Vasa en een aquarium. Aan de paramuseale kant van het spectrum vinden we bijvoorbeeld Junibacken, een themapark gewijd aan de boeken van Astrid Lindgren, en het oudste attractiepark van Zweden, Gröna Land (gesticht in 1883). Op het meest westelijke deel van het eiland werd in 1897 een grote werelttentoonstelling (de “Allmänna konst- och industriutställningen”) georganiseerd.⁴⁷ Een van de expositiegebouwen is bewaard gebleven en wordt momenteel door Skansen beheerd. Zo is dit gedeelte van Stockholm ook op “metamuseologisch” niveau interessant: het laat verschillende vormen van museologisch werken naast elkaar zien met verwijzingen naar de geschiedenis ervan, van het einde van de 19de eeuw tot heden.

Wereldtentoonstelling van 1897.

De brug op de voorgrond is speciaal voor de gelegenheid gebouwd en ligt er nog steeds.

⁴⁷

http://www.slba.se/journaldigital/REEL_HISTORY/filmfragment_03.htm

*Judiska Museet*⁴⁸

In tegenstelling tot de aandacht voor de Sami in het Nordiska Museet en Skansen (vanuit een “zij-perspectief”) is het Joods Museum geconcipieerd vanuit een “wij-perspectief”: het is de community zelf die context geeft aan wat jodendom is (historisch, religieus en qua hedendaagse identiteit). De doelgroepkeuze is tweeledig: enerzijds niet-joden, anderzijds de community zelf. Dat resulteert in twee presentaties: een informatieve tentoonstelling waarin gebruiken en tradities centraal staan en een (tijdelijke) tentoonstelling rond de vraag wat joods zijn in 2058 zal betekenen. Voor deze tentoonstelling is de biografische methode gebruikt en geeft een divers beeld van de verwachtingen, visies en ook angsten als het gaat om het joods zijn en de toekomst. De informatieve tentoonstelling geeft een eenduidig, intersubjectief beeld van joods zijn. De andere presentatie daarentegen geeft verschillende, ook met elkaar conflicterende persoonlijke visies.⁴⁹

Een beeld van de twee presentaties in het Judiska Museet. Foto's: Peter van Mensch.
De rechter foto geeft een schaduwbeeld van een toekomstverwachting: een sterk geïslamiseerde skyline van Stockholm.

*Stadsmuseum*⁵⁰

Het Stockholms Historisch Museum wordt op dit moment opnieuw ingericht. De resten van de oude inrichting lieten zien dat het inderdaad hoog tijd was om herinrichting te overwegen. De tijdelijke tentoonstelling over kerken in Stockholm geeft ons echter niet veel vertrouwen over de kwaliteit van de nieuwe presentatie. Wellicht ten onrechte want waar we het museum vooral voor bezochten was de rol die het museum speelt in de discussie over het gemeentelijke beleid ten aanzien van ruimtelijke ordening. In een brochure van enige jaren geleden is dit als volgt geformuleerd: “The City Museum is the municipality’s advisory body on issues involving the culture and history of the city and as such submits views on proposed city planning, major rebuilding projects, planned demolition and other changes in the city. Often the museum takes care of interesting objects from condemned buildings, such as old tiled stoves, doors or paneling. Museum pieces like these can then sometimes be used again in new or renovated houses”. Het laatste deel van dit citaat geeft een interessante dynamische visie op behoud en beheer.

Het museum ontstond in de jaren 30 van de 20ste eeuw. Collectie en presentatie werden ondergebracht in een 17de eeuws stadspaleis vlak naast een groot modern verkeersplein. Het plein, Slussen, is een beroemd verkeersplein uit de jaren 30 van de 20ste eeuw en een voorbeeld voor vele

⁴⁸ www.judiska-museet.se

⁴⁹ De presentatie in de Grote Synagoge van het Joods Historisch Museum is interessant omdat het een combinatie van beide perspectieven geeft.

⁵⁰ www.stadsmuseum.stockholm.se

stedebouwkundigen in latere jaren.⁵¹ Het beruchte Amsterdamse Mr Visserplein staat in deze traditie. Net als het Mr Visserplein voldoet ook Slussen niet meer. Delen van de viaducten zijn wegens bouwvalligheid voor het verkeer gesloten. Het gemeentebestuur heeft een prijsvraag uitgeschreven voor herinrichting. De ingezonden plannen waren tijdens ons bezoek in het museum te zien.⁵²

Luchtfoto Slussen in 1935.
Rechtsboven is het gebouw van het Stadsmuseum te zien (het U-vormige gebouw).

*Medelhavsmuseet*⁵³

Het Middellandse Zee Museum is ontstaan in 1954 door samenvoeging van verzamelingen, met name archeologica, betreffende Italië, Griekenland, Turkije, Cyprus, Syrië, Irak, Iran en Egypte. In 1982 betrok het museum het pand waar zij nu in gehuisvest zijn. Bij die gelegenheid werden Islamitische collecties aan het museum toegevoegd. In 1999 werd het museum samengevoegd met het Ethnographic Museum (Stockholm), het Museum of Far Eastern Antiquities (Stockholm) en het Museum of World Cultures (Göteborg) tot National Museums of World Culture.⁵⁴ Zowel het samenvoegen van archeologische collecties in één museum in 1954, als het toevoegen van islamitische collecties in 1982 en het samenbrengen van verschillende musea in één organisatie in 1999 zijn het gevolg van (ver)nieuwe(nde) museologische inzichten en hebben belangrijke consequenties gehad voor de missie van het museum en de wijze waarop aan de missie vorm werd gegeven. Het was daarom jammer dat tijdens ons bezoek het museum gesloten was voor renovatie; alleen de museumshop en het museumrestaurant (“Bagdad Café”) waren toegankelijk.

De veranderingen van 1954, 1982 en 1999 betekenen drie stappen van oudheid, via geschiedenis naar hedendaagse culturele diversiteit. “... the collections of the Medelhavsmuseet were no longer primarily in focus due to their antiquity but because they may help visualize the diversity of global human cultures, traditions, belief systems, gender roles etc., and thereby further tolerance and broaden the perspectives on present-day issues among wider audiences”.⁵⁵ Het idee van 1954 was dat het Middellandse Zeegebied beschouwd kan worden als een geheel, dat er sprake is van voortdurende

⁵¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Slussen> en vooral http://sv.wikipedia.org/wiki/Slussen,_Stockholm

⁵² Voor projecten zie bijvoorbeeld: <http://www.inhabitat.com/2008/12/01/redesigned-slussen-transit-hub-by-and-nod/> en <http://www.slussenmeetinglines.com/>

⁵³ www.medelhavsmuseet.se

⁵⁴ Het museum werd daartoe losgemaakt van het Museum of National Antiquities waar het organisatorisch toe behoorde.

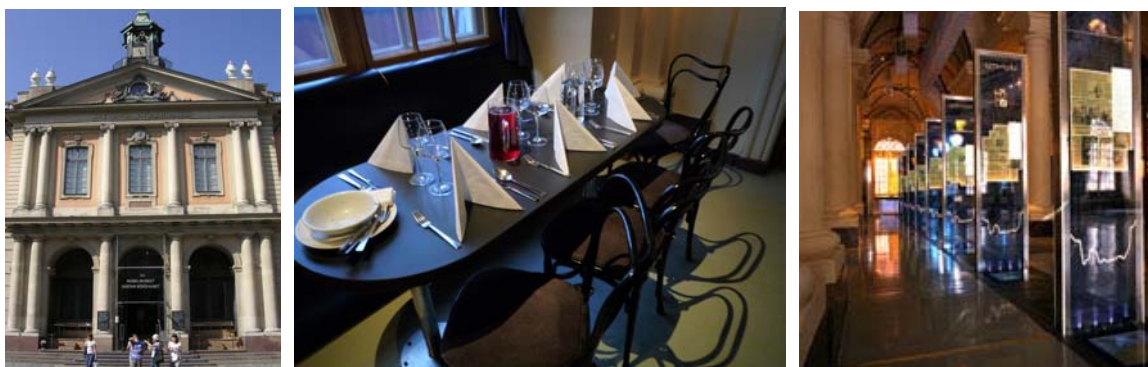
⁵⁵ Sanne Houbby-Nielsen, ‘The Medelhavsmuseet in Stockholm: new ways of cooperation’, *Medelhavsmuseet* 2004 (1): 31-33.

uitwisseling en wederzijdse beïnvloeding. Dat idee sluit aan bij het belangrijke boek van Ferdinand Braudel, *La Méditerranée et de Monde Méditerranéen à l'Epoque de Philippe II* uit 1949.⁵⁶

Hoewel uiteraard de staat Israël pas recent gesticht werd, is het frappant dat nergens in de teksten van het museum (publicaties en website) gesproken wordt over Israël, terwijl er wel gesproken wordt over Syrië en Irak wat toch ook recente constructies zijn. Het negeren van Israël zien we ook in een internationaal project waar het museum aan deelneemt: het Discover Islamic Art virtueel museum.⁵⁷ Het in april 2007 “geopende” Museum Without Frontiers “invite visitors to discover the great Islamic dynasties of the Mediterranean, together with their fascinating cultural and artistic heritage. 204 monuments and sites as well as 603 artefacts from 14 countries tell the story of the protagonists of the Islamic Mediterranean between AH 41 AH / AD 661 (the establishment of the Umayyad Caliphate in Damascus) and the end of the Ottoman Empire in 1922).” Israël is geen islamitisch land en het is te begrijpen dat de site alleen verwijst naar de Palestijnse Territorien ook waar het Jerusalem betreft. Opvallend is dat daar waar uitgebreid verwezen wordt naar Christenen (Byzantijnen, kruisvaarders), er nauwelijks referenties zijn naar de Joodse geschiedenis. In de beschrijving van de El Aksa Moskee wordt niet verwezen naar de oorspronkelijke (Joodse) betekenis van de site. Over de koepel van de moskee wordt gezegd: “The great gold dome that towers over the building symbolises Jerusalem”. De beschrijving van de Klaagmuur is illustratief voor dit perspectief: “ This is the wall which is associated, according to Muslim beliefs, with Buraq who carried the Prophet Muhammad from Mecca to Jerusalem on the night of the *Mi'raj* (Ascension). This large wall forms part of the Western Wall of al-Haram al-Sharif. Its lower stone courses were built in the Roman period; above them is the Umayyad-period strata while the upper courses date back to the Mamluk period. The Jews believe that the Western Wall belongs to the second temple and call it the Wailing Wall. It is considered the holiest of their religious sites.” Dit is overigens een van de zeer weinige plaatsen op de site waar over Joden wordt gesproken, maar wanneer op de zelfde pagina Herodes wordt genoemd, wordt hij beschreven als Romeins gouverneur.

*Nobelmuseet*⁵⁸

Een nieuw museum is het museum gewijd aan Alfred Nobel en de Nobelprijs. Het museum is ondergebracht in het gebouw van de Zweedse Academie, die verantwoordelijk is voor de toekenning van de prijs.

Gevel van het gebouw van de Svenska Akademien met de ingang van het Nobelmuseet (foto overgenomen van Flickr.com); gedekte tafel in het museumcafé (foto: Peter van Mensch); inrichting van het museum (foto overgenomen van de website).

⁵⁶ Meer recent heeft het zelfde uitgangspunt geleid tot de stichting van het Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée, in 2001 ontstaan uit het Musée National des Arts et Traditions Populaires (Parijs). Het nieuwe museum is ondergebracht in Marseille en zal worden geopend in 2012.

⁵⁷ www.discoverislamicart.org

⁵⁸ www.nobelmuseet.se

Nobelprijswinnaars wordt gevraagd hun handtekening te plaatsen op de onderkant van een stoel in het museumcafé. Wij hadden graag op de stoel gezeten met de handtekening van Nelson Mandela maar we durfden het niet aan om in het drukke café alle lege stoelen om te draaien.

Het museum geeft informatie over de persoon van Alfred Nobel en zijn bedoeling met de prijs, over de prijs zelf en de prijswinnaars. De presentatie ziet er zeer gelikt uit, maar lijdt toch onder het feit dat het werk waar de prijzen voor worden toegekend moeilijk in beeld is te brengen. Er zijn allerlei objecten, maar die zijn nauwelijks relevant te noemen.

Verrassend is wel dat het museum zich nadrukkelijk wil profileren als een “idea museum”. Voorbij Nobel en de Nobelprijs gaat het vooral om het thema creativiteit: “What is creativity and how can creative activity best be encouraged?” “Which is more important to the creative process: the individual or the environment?”. The Centennial Exhibition examines these questions by presenting selected Laureates and milieus from the 100-year history of the Nobel Prize. The Exhibition does not provide specific answers, but gives visitors the chance to think about these questions for themselves. (...) Courage to think on entirely new lines, daring to question established theories, innovative combinations of insights from the different fields – these are some of the characteristics of creativity.”

*Forum för Levande Historia*⁵⁹

Een ander mooi voorbeeld van een “idea museum” is het Forum voor Levende Geschiedenis. Het is geen museum in de strikte betekenis, het is wellicht beter te spreken van een paramuseum. Dat de initiatiefnemers niet uit de museumwereld komen blijkt uit de naam. “Levende geschiedenis” heeft binnen de museumwereld een geheel andere betekenis dan hier aan het begrip wordt gegeven. Het Forum voor Levende Geschiedenis stelt genocide aan de orde, en in het bijzonder de Holocaust. Het Forum wil daarbij niet zo zeer aandacht geven aan de slachtoffers en aan de daders (daar zijn andere instellingen voor) maar wil vooral ingaan op de rol van de “omstanders”.

De installatie Explore your shadow maakt duidelijk dat de kans groot is dat we een schaduwkant hebben waar we eigenlijk niet van willen weten. In het getoonde schaduwbeeld blijkt de bezoeker plotseling deel van een groep nationaalsocialisten. Foto's: Peter van Mensch

Het centrum komt voort uit een serie congressen in de jaren 2000-2004 (Stockholm International Forum)⁶⁰: The Holocaust – Education, Remembrance and Research (2000), Combating Intolerance (2001), Truth, Justice and Reconciliation (2002), en Preventing Genocide – Threats and Responsibilities (2004). Het centrum is ook een reactie op de resultaten van een onderzoek onder de Zweedse jeugd in 1997. Uit dit onderzoek bleek dat veel jongeren er niet van overtuigd waren dat de Holocaust werkelijk had plaatsgevonden.

⁵⁹ www.levandehistoria.se

⁶⁰ Zie www.humanrights.gov.se/stockholmforum

Het in 2003 geopende centrum heeft als doel “to encourage people’s readiness to work for the equal value of all human beings. To make everyone listen, understand and act. But this requires more than merely distributing information. We need to be as creative as we are relevant. (...)We generate new knowledge in crucial fields and convey this knowledge, often through traditional channels, with seminars, printed material and debates. But we don’t stop there. We move on to the emotional understanding of what these injustices involve. In order to achieve this, we experiment with various structures and methods. We encourage young people to apply their own creativity to define the intolerance that exists in their own everyday lives.”

Het gaat in het centrum dus niet alleen om de Holocaust. Veel aandacht is er ook voor de communistische regimes van de Sovjet Unie, China en Cambodja.⁶¹ Maar ook recentere genocides komen aan bod: Ruanda, Bosnië. Duidelijk wordt dat het niet gaat om een historisch gegeven, maar dat het ook gaat om onze eigen tijd en daarmee om onze eigen verantwoordelijkheid. De presentatie begint met een uitspraak van de Amerikaanse schrijfster Cynthia Ozick die voor alle tijden geldt: ”Indifference is not so much a gesture of looking away – of choosing to be passive – as it is an active disinclination to feel”.

⁶¹ *Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer* (Stockholm 2008).